

Materiały na temat Pragi Południe zamieszczone na portalu informacyjnym Centrum Promocji Kultury w dzielnicy Praga Południe m.st. Warszawy

Najprościej znaleźć portal CPK wchodząc na stronę internetową Urzędu Dzielnicy Praga Południe:

www.pragapld.waw.pl

Następnie z prawej strony w zakładce pt. Linki wybieramy ikonkę Centrum Promocji Kultury

Kolejny krok: wchodzimy w link „o nas” (na belce), wybieramy „inne ciekawe miejsca”, a następnie „Wirtualna Praga Płd.” i w linku „Artykuły” znajdujemy potrzebne materiały na temat historii, ważnych postaci związanych z dzielnicą, architektury, południowopraskich osiedli, ulic oraz dnia dzisiejszego dzielnicy.

Przy wielu zamieszczonych artykułach są podane materiały źródłowe, do których można dodatkowo sięgnąć, przygotowując się do konkursu.

***Na portalu Urzędu Dzielnicy Praga Płd. z prawej strony znajdziemy jeszcze jedno bardzo pożyteczne wydawnictwo: klikając w ikonkę **Trasy Spacerowe** znajdziemy przewodnik po dzielnicy pt. „**Tu warto żyć. Tu warto być**”.

Oto artykuły zamieszczone na stronie internetowej CPK w dzielnicy Praga Południe m.st. Warszawy

Ciekawostki i legendy

1. O fabryce na Grochowie

Zabytkowy budynek fabryki Kemnitza zburzono kilka lat temu. Dziś jego miejsce zajmuje banalny blok, ale inwestor utrzymuje, że kawałek muru obłożonego klinkierem to świadek historii.

90-letnie hale dawnej Fabryki Wyrobów Ołowiowych i Cynkowych Kemnitza umarły nagle. Konserwator wojewódzki wprawdzie nakazał pozostawienie fragmentu starych zabudowań i wkomponowanie ich w planowaną tu inwestycję Spółdzielni Mieszkaniowej "Osiedle Młodych", tak się jednak nie stało. Przyjechały buldożery i ceglane hale z wewnętrzną uliczką zostały zmiecione z powierzchni ziemi. Dziś stoi tu banalny klocek z mieszkaniami. Inwestorzy dokleili do niego parterowy aneks obłożony współczesnym klinkierem. Ma przypominać dawny zabytek. W rzeczywistości jest prymitywną atrapą.

Od Berlina po Odessę

Puste pola Kamionka widzimy na fotografii z 1911 r. Obok miejsca, gdzie powstaje hala fabryczna widać jedynie pola, drewniane płoty, szopę. W głębi stoi obiekt wojskowy. W tamtym czasie zabudowania ciągnęły się bardziej na południe. Stał już Instytut Weterynaryjny przy Grochowskiej koło Terespolskiej, były domy i budynki fabryczne przy Mińskiej, wreszcie na okrągłym placu pośrodku Terespolskiej u zbiegu z Groszowicką wznosił się rosyjski pomnik Bitwy Grochowskiej 1831 r.

Fabryka Kemnitza została założona w 1909 r. i początkowo mieściła się na Lesznie 138. Jej właścicielem był przybysz z Wielkopolski Wojciech Kemnitz urodzony w 1870 r. Zanim założył własną firmę, praktykował w zakładach produkujących rury z cyny i ołowiu w Niemczech i Anglii.

Nowe, ceglane budynki na Kamionku stanęły w 1912 r. Zezwolenie na prace budowlane władze rosyjskie wydały wiosną poprzedniego roku. Ponad długimi ceglanymi halami o kilku kondygnacjach górował wysoki ceglany komin. Przez wiele lat stanowił wyraźny akcent w panoramie dzielnicy. Nad halą wznosił się też charakterystyczny półkolisty dach.

W 1998 r. o fabryce w liście do varsavianisty Jerzego Kasprzyckiego pisał z Montrealu 90-letni syn założyciela firmy Edward Marcin Kemnitz (zmarł w 2002 r.). Jego zdaniem była to pierwsza tego rodzaju fabryka w Królestwie Polskim. "Produkcja obejmowała półfabrykaty z cyny, ołowiu i stopów (folie, blachy, rury, druty, taśmy, plomby). W 1930 r. po uzyskaniu odpowiednich kredytów sprowadzono nowoczesne maszyny do produkcji blach i folii aluminiowych. Ten nowy dział bardzo szybko się rozwinął, a wytwarzane wysokogatunkowe blachy aluminiowe nabywał przemysł lotniczy - między innymi PZL. Ojciec mój był współwłaścicielem podobnych fabryk w Berlinie i Odessie. Brał bardzo czynny udział w opracowaniu taryfy celnej branży metalowej. Przed pierwszą wojną światową prezentował wyroby fabryki m.in. na wystawie w Moskwie, a w niepodległej Polsce na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w roku 1929 oraz na wystawie w Warszawie w 1937 r., zdobywając złote medale" - czytamy w liście.

W czasie pierwszej wojny światowej Kemnitz jako poddany cesarza Niemiec został internowany w Rosji, zaś jego żona z dziećmi przebywały wówczas w Berlinie. Do Warszawy cała rodzina powróciła dopiero w 1921 r.

Z Daniłowiczowskiej do Berezy

Kemnitz miał trzech synów. Dwaj starsi Edward Marcin, prawnik i ekonomista, oraz Józef, z zawodu metalurg, pracowali w fabryce wraz z ojcem. Najmłodszy - Karol - gospodarował na wsi.

Autor listu kończył m.in. prawo na Uniwersytecie Warszawskim, a od 1932 r. studiował w London School of Economics. W fabryce zajmował stanowisko dyrektora. Już w czasach studenckich związał się z ruchem narodowym. Działał w Młodzieży Wszechpolskiej, był współzałożycielem Obozu Narodowo-Radykalnego (ONR). Po jego delegalizacji w 1934 r. trafił do więzienia centralnego na Daniłowiczowską. Tam w jednej celi przebywał m.in. z Bolesławem Piaseckim i Zygmuntem Dziarmagą. Potem wraz z innymi działaczami trafił do obozu w Berezie Kartuskiej, skąd zwolniono go po dwóch miesiącach. Jego związku z ONR-em nie przerwała nawet praca u ojca w fabryce. Gdy został jej współwłaścicielem, finansował podziemny ONR i działalność wydawnicza pisma "ABC - Nowiny Codzienne". Był to rodzaj organu prasowego środowiska Obozu Narodowo-Radykalnego. Kemnitz uchodził za szarą eminencję narodowców, a w 1938 r. został nawet radnym Warszawy z Grochowa. Dodajmy tu, że firma przetrwała lata wielkiego kryzysu i w 1939 r. zatrudniała 200 pracowników.

Przez Rakowiecką do Kanady

Gdy wybuchła wojna, Edward Marcin Kemnitz ruszył na front. Walczył z Niemcami we wrześniu 1939 r. w stopniu porucznika jako dowódca plutonu w Modlinie. Już w grudniu 1939 r. w Warszawie wstąpił do konspiracyjnej Organizacji Wojskowej Związek Jaszczurzy, a od 1943 r. współpracował z AK w komórce "Import" zajmującej się przejmowaniem zrzutów broni, sprzętu i cichociemnych. Jako przemysłowiec pracował też nad programem powojennej odbudowy gospodarczej Polski. Z ojcem działał też w Radzie Pomocy Żydom "Żegota". Za tę działalność wiele lat po wojnie jerozolimski Instytut Yad Vashem przyznał mu medal.

W czasie okupacji fabryka działała nadal. Produkcję ograniczyły dopiero naloty lotnicze. Jednak nie niemieckie, a radzieckie. Fabryka została znacznie uszkodzona po bombardowaniu Warszawy w 1943 r.

Gdy wybuchło Powstanie Warszawskie, Edward Marcin Kemnitz znajdował się na lewym brzegu Wisły, ale już poza miastem. Wówczas zaangażował się w pomoc uchodźcom z walczącej stolicy na terenie Żyrardowa, Pruszkowa, Milanówka, Brwinowa i Podkowy Leśnej.

Wojna nie przyniosła zupełnego zniszczenia zakładu. Po jej zakończeniu rodzina Kemnitzów przystąpiła do odbudowy. Zabezpieczono zniszczone budynki. Wznowiono produkcję. Niestety, już w 1949 r. firma została odebrana właścicielom i upaństwowiona.

Los Edwarda Marcina potoczył się bardziej dramatycznie. Po wkroczeniu Armii Czerwonej pozostał w podziemiu. Od kwietnia 1945 r. był komendantem Okręgu I Pomorskiego NSZ "Armia Polska". UB dopadła go już w lipcu. Aresztowany w Poznaniu został wtrącony za kraty. Przeszedł przez Rakowiecką, więzienia w Bydgoszczy i Wronkach. Na wolność wyszedł w lipcu 1947 r. Dwa lata później, gdy nacjonalizowano fabrykę Kemnitzów, UB ponownie go aresztowała. 27 listopada 1951 r. dostał wyrok dziesięciu lat więzienia. Opuścił je dopiero po warunkowym zwolnieniu w 1956 r., a w 1964 r. znalazł się na emigracji w Kanadzie.

W zabudowaniach fabryki aż do końca PRL trwała produkcja. W latach 90. XX w. mieściła się tu m.in. tkalnia spółdzielni Ład pracująca na XIX-wiecznych krosnach. Dziś można je zobaczyć w szklarni w Łazienkach Królewskich. Mają być jednak stamtąd przeniesione.

Tymczasem w miejscu zburzonego domu przy Terespolskiej wznosi się banalny blok. Szkoda. Stara hala znakomicie nadawała się zarówno do przekształcenia w loft (tak jak dzieje się to dziś w Łodzi lub Żyrardowie). Może też było zachować same elewacje, wznosząc blok mieszkalny za nimi. Inwestorom zabrakło kultury i wyobraźni, a architektom talentu.

2. Uniwersam Grochów

W sierpniu 1977 roku oddano do użytku publicznego pierwsze w dzielnicy i jedno z nielicznych w całej stolicy centrum handlowo-usługowe. Uniwersam Grochów zlokalizowany przy Rondzie Wiatraczna skupiał pod jednym dachem mega-sam spożywczy, punkty

usługowe takie jak pralnia zakład fotograficzny Polifoto, sklep serwis Predom, bar, lokale rozrywkowe, banki PKO i NBP, nie brakowało też zakładu zegarmistrzowskiego, oraz zakładów ToTo-Lotka czy kiosku „Ruch”. Górne piętro zajmował duży SAM przemysłowy, pasmanteria, kawiarnia, restauracja i dyskoteka.

Mimo że wykonany jest z materiałów kiepskiej jakości, nie doczekał się większego remontu od samego początku swego istnienia. Elewacja budynku nijak nie pasuje do aktualnie przyjętych standardów architektonicznych. Szara, blaszana elewacja, z olbrzymim podświetlanym napisem Uniwersam Grochów SPOŁEM Praga Południe jest swoistym wehikułem czasu, przy pomocy którego, gdy przymknie się oczy można przenieść się z powrotem do roku 1977, wtedy okaże się, że to co się zmieniło to bazar który od początku lat 90-tych XX wieku coraz bardziej otacza budynek Uniwersamu.

Mimo jego wytrzymałości i odporności na zmiany coraz głośniejszy słyszy się ze dotychczasowy budynek Uniwersamu może zniknąć a w jego miejsce zostanie postawiony nowoczesny wieżowiec biurowo mieszkalny. Oczywiście, według planów, unowocześniony Uniwersam jako centrum handlowo-usługowe znajdzie tam swoje miejsce.

3. Lokomocja Grochowa ze Śródmieściem

Starania o budowę drugiego toru tramwajowego uwieńczone pomyślnym skutkiem.

Nie pamiętam wprowadzie owych żółtych omnibusów zwanych „kanarkami”, które kursowały pomiędzy Warszawą i Pragę. Pamiętający je powiadają, że były to wielkie wehikuły, zaprzężone we dwa, a nawet cztery bardzo wysokie konie. Omnibus taki, natłoczony pasażerami wymijał Zjazd „most Żelazny” i trzął się po wybojach kocich łbów ulicy Aleksandrowskiej (dzisiejsza ulica Zygmuntowska). Niezbyt czysty furman raz po raz strzelał z bata, konie wówczas podrywały, a pasażerowie stukali się głowami.

Omnibus taki docierał do praskich dworców: Terespolskiego (Dw. Wschodni) i Petersburskiego (Dw. Wileński), z których się wyjeżdżało do Rosji, albo - na Sybir, dokąd codziennie prawie utartym szlakiem odchodziły „partie” zesłańców politycznych.

Wspomniane omnibusy stanowiły lokomocję naszych ojców i dziadów. Moje wspomnienia dotyczą tramwajów konnych, które pewnie wszyscy ze starszego pokolenia pamiętamy, gdyż stanowiły one lokomocję naszego dzieciństwa i młodości. Dziś jeszcze widzę je oczyma wyobraźni, jadące przez most Kierbedzia, niezbyt natłoczone pasażerami, wśród których szwargoczący Żydzi w czarnych chałatach stanowili poważny odsetek. Na ulicach woźnica dzwonił jak na alarm, na opieszłych przechodniów, którzy leniwie schodzili z drogi. Nieźle utrzymana na miejskim obroku tramwajowa szkapa znudzonym truchtem biegła środkiem toru.

Jak wyglądały te tramwaje? Wystarczy przymknąć oczy, aby ujrzeć tą nieruchliwą wówczas jezdnię obok parku Aleksandrowskiego (Park Praski), oblaną promieniami wiosennego słońca, po której toczy się wielkie pudło bez ścian bocznych, z szeregiem ławek jak w szkole, ciągnięte częściej przez jedną, a rzadziej przez dwie szkapy. Widzę siebie w tym pudle z tornistrem na plecach w uczniowskim garniturze ze stojącym urzędniczym kołnierzem i paskiem z błyszczącą klamrą.

Ówczesnemu pokoleniu młodzieży nie rzucał się w oczy przykry napis „woźnicy nie wolno rozmawiać z pasażerami”. Więc stanąwszy koło woźnicy, można było porozmawiać trochę. Rozmawiano o różnych sprawach, ale przede wszystkim o koniach. Jedne z nich określano jako pracowite, a drugie jako leniwe, ale wszystkie one, według naszego przekonania, były bardzo mądre. Świetnie znały swoją drogę, pamiętając o każdym przystanku, gdzie zatrzymywały się same bez wezwania woźnicy. Gdy tramwaj został zatrzymany „na żądanie”, konie oglądały się zdziwione i patrzyły długo i zdaje się z wyrzutem.

Uplłynęło już od tych czasów lat wiele i znikły z powierzchni ulic Warszawy owe rozkoszne wehikuły. Można je ujrzeć jeszcze poza granicami Gocławka, gdzie kursują na przestrzeni między Wawrem a Miłosną. To są ostatni Mohikanie starego warszawskiego rodu "kolei konnej", jak początkowo nazywano te tramwaje.

Tramwaj taki, jadący ulicami Warszawy i Pragi, wymijał stojące na przystankach konie dorożkarskie, które gryzły siano, opędzając się od much rytmicznym wymachiwaniem ogonów, gdy panowie ich, wygodnie rozsiadłszy się w dorożkach, drzemali albo sunęli cicho do "Kazionnoj Winnoj Ławki" (rządowy sklep z wódką). "Czysta" wówczas zarówno jak i dziś cieszyła się popularnością wśród "dryndziarzy", mimo że tak jak dzisiaj dzielili oni biedę własnej szkapy, drząc o jej zdrowie, bo przecież stanowiła ona całe ich utrzymanie.

Dorożek takich istniał typ dwojaki: piękne "dryndy" na gumowych kołach, zaprzężone przeważnie w parę dobrych koni i rozpaczliwe "sałaty" odrapane, brudne, z dorożkarzem w obszarpanej liberii, ciągnione przez "chabetę", która "mizerią" swoją zdumiewała ludzi. Kosztował taki kurs w Warszawie 20 kopiejek, na Pragę 45 kop. a do Grochowa... no, któż by tam jeździł dorożką, a innej komunikacji nie było. Dopiero w roku 1902 uruchomiono kolejkę Jabłonna-Wawer i dopiero wówczas można było od strony mostu Kierbedzia dostać się do Grochowa kolejką.

Od owych czasów w komunikacji miejskiej zmieniło się wiele - jedynie dorożkarze i samowarki kolejki wawerskiej nie porzuciły swej pierwotnej szaty.

Most Poniatowskiego nie istniał wówczas. Od tej strony komunikacja Warszawy z Saską Kępą i Grochowem odbywała się sposobem pierwotnym, łodziami żaglowymi. Stacja tych łodzi mieściła się na wybrzeżu wiślanym w pobliżu starego młyna parowego (słynnego z tego, że podpalony przez spiskowców służył jako sygnał wybuchu powstania 1830 roku). Brzeg wiślany, który stanowił stację łodzi żaglowych, był wówczas brudny, błotnisty, zavalony stosami belek, desek, różnego rodzaju beczkami, kupami drobnego żwiru, a w dni świąteczne tłumem warszawiaków, zwolenników zabaw ludowych na Saskiej Kępie. W dni powszednie było tu względnie spokojnie, natomiast w dni świąteczne ściągały tu tłumy warszawiaków spragnionych zabawy na Saskiej Kępie. Wówczas żagle furkały wesoło na wietrze, rozlegały się śpiewy i dźwięki harmonii. Każda z łodzi przewoźniczych oznaczona była pretensjonalną nazwą: "Apollo", "Ekstra", "Wieloryb I" itp. Kapitanowie tych statków krzykliwie zapraszali do wnętrza -- statki zapełniały się pasażerami i wówczas kapitan nierzadko "zagazowany" dawał hasło odjazdu. Wraz ze swym pomocnikiem bosonogim i zamorusanym chłopakiem starali się wiosłami odepchnąć łódź. Zdarzało się często, że łódź rozparła się jak szkapa dorożkarska" nie ruszając się z miejsca. W??wczas kapitan zdejmował buty, zawijał spodnie poza kolana, wchodził do wody wraz z chłopcem i dopiero po ciężkich nadwodnych i podwodnych zabiegach tych marynarzy, udawało się odepchnąć łódź i wypłynąć

na "pełne morze". Wśród pryszniców powodowanych uderzeniami wioseł o wodę, śpiewów i dźwięków harmonii dojeżdżało się do Saskiej Kępy.

Jak wyglądała w tych czasach Saska Kępa? Około 30 chałup pokrytych słomą lub gontem, pośród rozległych ogrodów i pól „pokrytych zbożem rozmaitem, pozłaczanych pszenicą, posrebrzanych żytem”, kilka mniej lub więcej prymitywnych mleczarni, szeregi huśtawek, karuzel, strzelnic, sal tańca oraz słynna na całą Warszawę restauracja "Pod Dębem", oto Saska Kępa -- raj ziemski mieszczuchów spragnionych zabawy na świeżym powietrzu. Stąd idąc podmokłymi ścieżkami, napotykaliliśmy jeszcze jedną przeszkodę - łachę wiślaną. Znowu przeprawa łodzią albo przejście przez kładkę po 2 grosze od osoby i dopiero teraz można się było dostać suchą już nogą na Grochów.

Taka była pierwotnie komunikacja z Warszawy na Grochów przez Wisłę od strony młyna parowego. Od czasu wybudowania mostu Poniatowskiego na krótko przed wybuchem I wojny światowej owa sławna "flotylla" łodzi przewoźniczych znikła z powierzchni Wisły i dzisiaj należy już do staroświeckiej przeszłości. Jedynie Franciszek Kostrzewski wśród wielu typów warszawskich XIX wieku uwiecznił tych "kapitanów", "dryndziarzy" itp. ku uciechu potomnych.

W czasach obecnych synowie tych kapitanów i sterników uprawiają bardziej popłatny interes dostarczania piasku i żwiru dla szybko rozbudowujących się przedmieść. Na brzegu wiślanym od strony Saskiej Kępy, zamiast dawnych wertepów i nieprzebytych gąszczów wikliny, rozpościera się dzisiaj miejski wal miedzeszyński oraz szereg plaż nadrzecznych. Zamiast dawnego raj, kolonii piwno-tanecznej "Pod Dębem" wyrosły setki nowoczesnych willi-pałaców i domów czynszowych, zamiast dawnej komunikacji łodziami żaglowymi przewija się przez most Poniatowskiego setki szybkobieżnych tramwajów i autobusów miejskich, dowożących pasażerów do Saskiej Kępy, Pragi, Grochowa i innych dzielnic prawobrzeżnej Warszawy. Nie od razu jednak doszło do tego.

W czasie powołania do życia T.P.G. komunikacji miejskiej na Grochów nie było, toteż sprawa ta stała się dla mieszkańców Dzielnicy jednym z najbardziej palących zagadnień, bez rozwiązania którego nie mogło być mowy o prawidłowym rozwoju Grochowa. Kolejka Jabłonna-Wawer z natury rzeczy nie mogła zaspokoić wymogów prawidłowej komunikacji ze śródmieściem. W tych warunkach, w dążeniu do poprawy tego stanu T.P.G. wysyłało do Zarządu Miasta delegacje, pisano memoriały, domagając się wprowadzenia komunikacji miejskiej. W związku z zabiegami Towarzystwa dopiero w roku 1924 Magistrat Warszawy uruchomił autobusy miejskie od ulicy Kijowskiej na Grochów II. Autobusy te były istnym ogrodem udręczeń dla pasażerów. Nieregularność kursowania oraz znikoma w stosunku do potrzeb liczebność wozów, powodowały nieopisany ścisk. Miejsca w autobusach zdobywano łokciami przy akompaniamencie złorzeczeń, pisków i krzyków. Nie należały nawet do rzadkości wypadki omdlenia.

Autobusy te starego typu gruchoty jedno- i dwupiętrowe, przy nieuregulowanej wówczas jezdni ulicy Grochowskiej, wypukłościach, wyrwach i głębokich rynsztokach, nierzadko wywracając się, powodowały katastrofy. Na każdej pochyłości w czasie jazdy wewnątrz wozu rozlegały się przeraźliwe piski wystraszonych pasażerów. W tych warunkach w roku 1924 Towarzystwo wszczęło szeroką akcję o uruchomienie na Grochów tramwajów miejskich, uwieńczoną pomyślnym wynikiem. W roku 1925 została uruchomiona linia tramwajowa nr 24 z Placu Trzech Krzyży przez most Poniatowskiego, Aleję Zieleniecką i ulicę Grochowską do Goławka.

Otwarcie nowej linii tramwajowej odbyło się uroczystie przy udziale ówczesnego ministra spraw wewnętrznych Raczkiewicza, wiceministra Tyszki, prezydenta miasta st. Warszawy Jabłońskiego, prezesa Rady Miejskiej Ignacego Balińskiego, duchowieństwa, prasy, zaproszonych gości i szerokich rzesz mieszkańców Dzielnicy. Staraniem Towarzystwa organizującego uroczystość otwarcia linii tramwajowej urządzono przyjęcie dla dygnitarzy państwowych, miejskich, przedstawicieli prasy i zaproszonych gości, na którym wygłoszono cały szereg przemówień, oświetlających potrzeby Dzielnicy Grochowskiej, która wobec wprowadzonej komunikacji miejskiej uzyskała warunki prawidłowego rozwoju.

I w istocie wprowadzenie komunikacji tramwajowej ze śródmieściem stało się nową erą, od której zaczął się prawidłowy rozwój budowlany Dzielnicy. Ilustracją tego stanu rzeczy są dane statystyczne Magistratu m.st. Warszawy, według których w okresie od czasu uruchomienia tramwajów do roku 1931, a więc w ciągu lat sześciu zaledwie ludność Dzielnicy Grochowskiej podwoiła się liczebnie. Tak szybki rozwój Dzielnicy spowodował, że już od roku 1931 linia tramwajowa nr 24 stała się niewystarczającą dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców. Oczywiście, jeżeli zważymy, że od czasu uruchomienia tramwajów do roku 1931, mimo że ludność Grochowa zwiększała się w szybkim tempie, komunikacja tramwajowa stała wciąż w martwym punkcie, to jasnym było, iż stan taki stawał się wprost nie do zniesienia.

Nadchodzi rok 1932 i znów T.P.G. główny wysiłek poświęca sprawie polepszenia warunków komunikacyjnych Dzielnicy. Wyłoniono Komisję Komunikacyjną pod przewodnictwem Stanisława Monta, społecznika o niezwykłym poświęceniu pracy.

Stanisław Mont wysokiego wzrostu, wydatnej tuszy, powolny w ruchach był typem kresowca-rolnika, niezwykle miłym w stosunkach towarzyskich. Cechował go poważny stosunek do przyjętych na siebie prac społecznych. Toteż, gdy na posiedzeniu lub w rozmowie powiedział: „Taś, serce, ja to zrobię, bo ja mam możliwość dotrzeć do samego źródła”, wiedzieliśmy na pewno, że podjęta przez niego praca będzie należycie wykonana.

W pracach komisji komunikacyjnej wzięli ponadto udział: Aleksander Wójcicki, K. Tarnowski, J. Kodzyński, Józef Poliński i inni. I znów pisano memoriały, wysyłano delegacje, dowodzono, że Grochów bez polepszenia komunikacji obejść się już nie może, że stan taki zaczyna już powstrzymywać tak pożądaną rozwój budowlany Grochowa. Podkreślano, że doświadczenie już pokazało, że gdzie miasto zapewniło wystarczającą komunikację tramwajową i autobusową, tam nastąpiło od razu ożywienie budowlane przerastające nieraz spodziewane wyniki.

W tym czasie trasa z Grochowa przez Pragę i most Kierbedzia leżała odłogiem, mimo iż nie ulegało wątpliwości, że uruchomienie nowej linii na tej trasie będzie dochodowym. Komisja komunikacyjna przeprowadziła wyczerpujące studia, dotyczące możliwości uruchomienia nowej linii po istniejącym wówczas jednotorowym szlaku, napięcia sieci elektrycznej oraz opłacalności finansowej, po czym opracowano memoriał z wykresami i planem prawidłowego kursowania pociągów tramwajowych projektowanej linii.

W dniu 24 maja 1932 r. memoriał ten doręczono dyrekcji tramwajów miejskich, po czym powołana przez Zarząd delegacja w osobach: Dr J. Lubczyński, ppłk Aleksander Stolarski, Stanisław Mont, Józef Poliński kilkakrotnie interweniowała w dyrekcji tramwajów. Po szeregu konferencji z ówczesnym dyrektorem tramwajów miejskich ministrem Alfredem Kuhnem, inż. Rostkiem, Beldowskim i in. Dyrekcja Tramwajów przychyliła się do

przekonywających wywodów Delegacji. W wyniku akcji pismem z dnia 13 IV 1933 roku, Zarząd Tramwajów zawiadomił Towarzystwo, że od połowy maja tegoż roku uruchomiona zostanie nowa linia tramwajowa nr 23, której trasa bieć będzie z Gocławka przez Pragę i most Kierbedzia do Placu Krasińskich. Wkrótce po tym nastąpiło otwarcie linii nr 23 przy udziale ministra Alfreda Kuhna, Prezesa Zarządu T.P.G., starosty praskiego Ludomira Skórewicza, przedstawicieli stowarzyszeń i licznych rzesz mieszkańców Dzielnicy.

W dalszym ciągu powołany w roku 1933 Zarząd Towarzystwa, zdając sobie sprawę, że komunikacja tramwajowa Dzielnicy Grochowskiej znaleźć może należyte rozwiązanie dopiero po wybudowaniu drugiego toru tramwajowego, podjął w tym kierunku starania, wynikiem których było oświadczenie dyrekcji tramwajów miejskich, że w najbliższym czasie rozpoczęta będzie budowa drugiego toru tramwajowego na przestrzeni od ul. Mińskiej do Gocławka. Sprawie tej poświęcili wiele zabiegów i starań obecny prezes T.P.G. kapitan Czesław Lubecki, oraz płk L. Mickiewicz. Wynikiem tych starań było wybudowanie w roku 1935 drugiego toru tramwajowego na całej trasie ulicy Grochowskiej. W dalszym ciągu Zarząd Towarzystwa doceniając znaczenie wygodnej komunikacji dla rozwoju Grochowa nie szczędzi zabiegów, mających na celu uruchomienie nowych linii tramwajowych i autobusów miejskich przez nowo wybudowaną Aleję Waszyngtona. Dyrekcja tramwajów miejskich przychylnie odniosła się do tej niezmiernie ważnej dla mieszkańców Dzielnicy sprawy, przyrzekając uruchomić na tej trasie autobusy z wiosną 1937. Nowa trasa autobusowa, biegnąc w prostej linii przez Aleje Jeruzolimskie, most Poniatowskiego i Aleję Waszyngtona do Grochowa, znakomicie przybliży naszą dzielnicę do Śródmieścia. W zamierzeniach Towarzystwa na najbliższą przyszłość znajdzie się sprawa starań o uruchomienie na tej trasie komunikacji tramwajowej, która stanowić będzie ważny etap w rozwoju lokomocji Grochowa ze Śródmieściem Warszawy.

Źródło: Józef Poliński - "Grochów Przedmurze Warszawy w dawnej i niedawnej przeszłości
Wydanie III poprawione

Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Warszawy - Oddział Grochów Warszawa 2004

4. Dworek Grochowski

Z dworkiem stojącym przy ul. Grochowskiej 64, w sąsiedztwie parku im. płk. Jana Szypowskiego „Leśnika”, łączy się wiele legend: miał go wybudować pod koniec XVIII wieku, brat ostatniego króla polskiego, prymas Michał Poniatowski. Podczas bitwy o Olszynkę Grochowską był jakoby kwaterą gen. Józefa Chłopickiego. W dworku tym rozgrywała się rzekomo akcja „Warszawianki” Stanisława Wyspiańskiego. Legendę podtrzymuje przebiegająca obok dworku ulica Kwatery Głównej. W okresie obchodów setnej a zwłaszcza sto piątej rocznicy Powstania Listopadowego starano się zbadać historię dworku, w wyniku czego obalono legendę o zbudowaniu go przez prymasa Poniatowskiego, zakwestionowano nawet fakt istnienia dworku w okresie Powstania Listopadowego. Dobrze zachowany neorenesansowy styl budynku, charakterystyczny dla drugiej ćwierci XIX wieku mówi, że dworek mógł powstać dopiero po 1831 roku. Do I wojny światowej dworek często zmieniał właścicieli. W sierpniu 1915 roku zaraz po ustąpieniu Rosjan z Warszawy, w dworku powstała jedna z pierwszych w stolicy polskich szkół: uczyła w niej i pisała swoje utwory Pola Gojawiczyńska. Nie remontowany przez dłuższy okres budynek niszczał i w 1924 roku postanowiono go rozebrać. Dzięki staraniom Towarzystwa Przyjaciół Grochowa cofnięto decyzję, zaś dworek nabył Andrzej Wierzbicki, z polecenia którego przeprowadzono gruntowną restaurację budynku. A. Wierzbicki, przeświadczony o roli dworku w powstaniu

Listopadowym, odrestaurował go z pietyzmem, a jego wystrój wewnętrzny urządził nawiązując do legendy: na piętrze udekorował salon muślinowymi firankami ku upamiętnieniu „Warszawianki”. W długiej, sklepionej sieni na parterze zawiesił portrety wodzów Powstania oraz barwne litografie „Bitwy Grochowskiej”, a w szczycie północnej ściany kazał umieścić kule armatnie okresu Powstania.

W starym parku otaczającym dworek subtelne i wyczulone ucho jest jeszcze zdolne usłyszeć śpiew tamtych dni i rzenie koni, a badawcze oko wyłowi z porannej mgły wyłaniające się, pochylone szeregi bohaterskiego 4 pułku piechoty – mówił Jerzy Wierzbicki, syn Andrzeja – uczestnik walk we wrześniu 1939 r.

5. „Choinki” Grochowskie

Lasek grochowski, występujący we wspomnieniach uczestników Powstania Listopadowego i w opisach historyków, obejmował cały teren obecnego ronda Wiatraczna i najbliższego otoczenia. Z lasku tego dochowało się do dnia dzisiejszego zaledwie 12 sosen na posesjach domów ul. Dobrowoja nr 3, 5, 7 i 9. Ulica Dobrowoja rozcina klin jaki tworzą zbliżające się do siebie ul. Grochowska i Al. Waszyngtona. Lasek Grochowski uległ zniszczeniu w latach 1934 – 38 w toku realizacji dwu wielkich inwestycji drogowych, m.in. kapitalnej i zasadniczej przebudowy ul. Grochowskiej, która – z zaniedbanej podmiejskiej drogi – stała się ulicą nieustępującą ulicom śródmieścia oraz budowy nowej zupełnie Alei Waszyngtona, na miejscu dawnej Czerwonej Drogi. Dzięki tym inwestycjom Grochów uzyskał dogodne połączenie z mostem Poniatowskiego i z centrum stolicy. Część lasku zajęło budownictwo mieszkaniowe, szybko rozwijające się przy tych ważnych arteriach komunikacyjnych. W trakcie budowy natrafiono na mogiły powstańców 1931 roku. Złe warunki glebowe, spowodowane gęstą zabudową terenu oraz rozwojem motoryzacji, nie wróżyło drzewom długiej wegetacji.

6. Pomnik 21. Warszawskiego Pułku Piechoty

Pomnik 21 Warszawskiego Pułku Piechoty lub inaczej zwanego 21 Pułku Piechoty Dzieci Warszawy umiejscowiony jest u zbiegu ulic Waszyngtona i Grenadierów. Jest to potężny kamień z przytwierdzoną tablicą upamiętniająca.

21 Pułk Piechoty Dzieci Warszawy był oddziałem piechoty Wojska Polskiego IIRP, wchodził w skład 8 Dywizji Piechoty, stacjonował w Garnizonie Warszawa. brał udział w walkach pod Mławą. Później został przydzielony do obrony Warszawy.

Dowódcy pułku:

płk Bolesław Jaźwiński
ppłk Romuald Żurkowski
płk piech. Jan Edward Dojan-Surówka
płk dypl. Bolesław Borkowski
płk dypl. Stanisław Sosabowski

Oficerowie pułku:

Marceli Cerklewicz
Kazimierz Duch (brat Mieczysława)
Otton Laskowski

Tadeusz Maresz
Jerzy Niezbrzycki

Obsada personalna pułku we wrześniu 1939 r

dowódca – płk dypl. Stanisław Sosabowski
dowódca I batalionu – mjr Władysław Dobrowolski
dowódca II batalionu – mjr Wisesław Pius Teodor Radziszewski
dowódca III batalionu – kpt. Stefan Józef Obrębowski
dowódca batalionu marszowego – mjr Mieczysław Duch (brat Kazimierza, przed mobilizacją kwatermistrz pułku)

Na Warszawskim osiedlu Gocław w dzielnicy Praga Południe jest też ulica 21 Pułku Piechoty Dzieci Warszawy

7. Akwarium – Szklany wieżowiec

W latach 60-tych na rondzie Waszyngtona w jego południowo - wschodnim narożniku wybudowano wieżowiec projektu Marka Leykama który okrzyknięto mianem "Akwarium" lub "Szklanym wieżowcem" ze względu na jego całkowicie przeszklona elewację.

Jednak klimat w naszym kraju spowodował konieczność przebudowy elewacji i dlatego zarówno przydomek jak i pierwotna forma elewacji należą już do historii.

Mowa tutaj o budynku znajdującym się po lewej stronie ronda Waszyngtona stojąc przodem do ul. Francuskiej.

Szklany wieżowi...

Szklany wieżowi...

Szklany wieżowi...

Informacje nt. południowopraskich firm i przedsiębiorstw przemysłowych

1. Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego „Grochów”

Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego "Grochów" - powstała w 1945 roku przy ulicy Grochowskiej pod nazwą A-5, z dawnej Fabryki Sprzętu Elektrycznego Braci Borkowskich, która specjalizowała się w produkcji domowej aparatury ogrzewczej. W 1954 roku zmieniono nazwę na WSK "Grochów". Wytwórnia specjalizowała się w produkcji lotniczych przyrządów i urządzeń pomiarowych. Od 1 stycznia 1966 roku organizacyjnie weszła w skład Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego "Delta – Warszawa", która powstała w 1952 roku przy ulicy Podskarbińskiej. Wytwórnia powstała z dawnej Fabryki Dźwigów Braci Jenike, Zakładu Mechanicznego "Świt" A. Helwicha i Fabryki Karoserii Samochodowej "Grecynger i Syn". Wytwórnia produkowała lotnicze przyrządy i urządzenia pokładowe, sprężyny dla przemysłu lotniczego, silnikowego, precyzyjnego i motoryzacyjnego oraz sprzęt ochronny dróg oddechowych dla pracujących w górnictwie i przemyśle.

2. Zakłady Amunicyjne „Pocisk” Spółka Akcyjna

Założone 5 lipca 1919r. Przez Towarzystwo Akcyjne "Pocisk". W skład ich wchodziła wytwórnia Pradze przy ul. Mińskiej oraz wytwórnia w Rembertowie. Kapitał zakładowy wynosił 40 mln. Koron austriackich. Zakłady produkowały dla potrzeb wojska: proch, trotyl, amunicje karabinową różnych typów, amunicję działową od najmniejszego kalibru do 155 mm, m.in. amunicje saperską kompletną, amunicje myśliwską, zapalniki, obrabiarki precyzyjne do wyrobu amunicji różnych kalibrów, automatyczne maszyny kontrolujące, pasy karbowe napędowe, prasy hydrauliczne i inne, piece rotacyjne do termicznej obróbki, dokonywały remontów silników lotniczych. W 1927 roku produkcja stanowiła ok 1/3 całości mobilizacyjnej wszystkich tego typu fabryk w kraju. Zatrudniały 4233 pracowników. W latach kryzysu 1929 – 34 załogę zakładów zredukowano o ponad 1 tys. pracowników. 10, 18 – 20 stycznia 1928 roku załoga strajkowała żądając m.in. podwyżki o 28%

3. Warszawskie Zakłady Przemysłu Gumowego „Stomil”

Założone w 1897 roku przy ul. Gocławskiej przez Berlińskie Towarzystwo Akcyjne. Produkowały obuwie gumowe. Ok. 1908 roku przejęte przez Duńskie Towarzystwo Akcyjne. Wytwarzały margaryne i przetwarzały nasiona oleiste. Podczas I wojny światowej uruchomiono z zakładach produkcją konserw mięsnych. Od 1919 roku ponownie produkowały margarynę, a w części zakładów urządzono pralnię chemiczną. W 1924 roku przejęte przez Rysko.

Warszawskie Towarzystwo Aukcyjne pod nazwą: Rysko - Warszawska Fabryka Wyrobów Gumowych S.A. (Rygawar) produkowały obuwie gumowe i drobna galanterię gumową. Ten asortyment produkcji utrzymał się do 1944 roku. W latach 1945 - 58 produkowały obuwie gumowe (ok. 1,2 mln par rocznie) i skórgumę. Od 1959 roku na urządzeniach krajowych i z importu produkowano gumę piankową z lateksu dla potrzeb przemysłu meblarskiego, motoryzacyjnego, obuwniczego i kolejnictwa. W 1971 roku występowały pod nazwą warszawskie Zakłady Przemysłu Gumowego "Stomil". W 1993 roku zakład przestał istnieć.. Zakłady istniały do 28 września 1939 roku.

4. Polskie Zakłady Optyczne (PZO)

Powstały w 1921 roku. Początkowo jako spółka akcyjna H.Kolberg i Ska. Od 1931

roku pod obecną nazwą. Do II wojny światowej produkowały mikroskopy i inną skomplikowaną aparaturę optyczną, m.in. dla wojska. W okresie okupacji hitlerowskiej PZO kontynuowały produkcję pod zarządem firmy ZEISS. W zakładach działała wówczas polska organizacja podziemna prowadząca akcje sabotażowe. Wielu pracowników zesłano do obozów zagłady w Oświęcimiu. W 1944 roku wojska hitlerowskie wysadziły fabrykę. Po II wojnie światowej zakłady odbudowano i rozpoczęto produkcję unikalnych konstrukcji chronionych patentami np. mikroskopy polaryzacyjno – interferencyjne, kontrasty fazowe i amplitudowe, produkcję urządzeń laserowych i pomiarowych urządzeń optyczno – elektronicznych. PZO eksportowało mikroskopy, instrumenty geodezyjne i urządzenia fotooptyczne na rynki zachodnie i do krajów RWPG. Zajmowały pierwsze miejsce w Europie w produkcji sprzętu fotooptycznego. Przy PZO istniały szkoły przyzakładowe: zasadnicza i technikum, miała obiekt sportowy z torem kolarskim (dziś doszczętnie zdewastowany) w Warszawie, wykorzystywany przez Robotniczy Klub Sportowy „Orzeł” przy PZO. W chwili obecnej budynki stoją, tak jak przed wiekiem przy ul. Grochowskiej 316/320. Znajdują się w nich różnego rodzaju firmy, odbywają się wystawy, sesje zdjęciowe oraz nagrywane są filmy. Z czasem zostaną przekształcone z zachowaniem pozostałości historycznych w kompleks mieszkalno- biurowy. Powstaną w nich lofty, budowane przez firmę West Development.

Obecnie część tradycji PZO jest kontynuowana przez firmę PZO Mikroskopy i Wyroby Optyczne Sp. z o.o. zajmującą się wytwarzaniem mikroskopów medycznych (kolposkopów, mikroskopów stomatologicznych, laryngologicznych), refraktometrów oraz stereoskopów.

5. **Fabryka Samochodów Osobowych i Półciężarowych PZInż.**

Założona w 1932 roku przy ul. Terespolskiej w wyniku zawarcia umowy licencyjnej z firmą Fiat we Włoszech, która zaprojektowała fabrykę o zdolności produkcyjnej 10 samochodów dziennie, dostarczyła wyposażenia, zapewniła pomoc w uruchomieniu produkcji, kształcenie kadry inżyniersko – technicznej we Włoszech. W 1935 r. rozpoczęto produkcję samochodów ciężarowych. W 1936 roku – osobowych. Początkowo produkcja samochodów polegała na montażu części sprowadzanych z Włoch, stopniowo wprowadzano części wytwarzane w kraju. Fabryka produkowała samochody osobowe Polski Fiat 508 i ciężarowe Polski Fiat 621/L i 621/R. Na podwoziach samochodów osobowych montowano także łaziki terenowe, półciężarówki, a na podwoziach samochodów ciężarowych wytwarzano autobusy, sanitarki, furgony meblowe itp.

Do 1939 roku Fabryka wyprodukowała ok. 12,6 tys. samochodów ciężarowych i ok. 9,3 tys. samochodów osobowych. We wrześniu 1939 roku fabryka została zniszczona.

6. **Fabryka Aparatury Mleczarskiej Centralnego Związku Spółdzielni Mleczarskich**

Fabryka Aparatury Mleczarskiej Centralnego Związku Spółdzielni Mleczarskich powstała w 1958 roku przy ul. Terespolskiej z byłego Biura Projektowo – Montażowego. 1 grudnia 1961 roku fabrykę przeniesiono do nowych pomieszczeń w Marysinie.

7. **Drukarnia im. Rewolucji Październikowej**

Jeden z największych Zakładów poligraficznych w Polsce, uruchomiony 7.XI.1950 roku przy ul. Mińskiej. Drukarnia specjalizowała się w druku książek i czasopism naukowo – technicznych (także obcojęzycznych). Stosowała 2 techniki druku: typograficzny i offset. Zakład miał największą w Polsce zecernie ręczną, m.in. również czcionki do składania wydawnictw orientalnych (np. w języku Arabskim, Chińskim) dysponuje nowoczesną zecernią, stereotypią płaską i okręgową, pracującą na

metalów drukarskich i tworzywach sztucznych, chemigrafie produkującą klisze typograficzne metodą klasyczną oraz przy pomocy maszyn drukujących: arkuszowych i rotacyjnych, typograficznych i offsetowych oraz prawie całkowicie zmechanizowaną introligatornią. W 1974 zatrudniała ok. 1200 pracowników.

8. **Manufaktura sukienna F. Rehana**

Manufaktura Sukienna F. Rehana istniała w latach 1791 – 94 na Pradze. Założona przez F. Rehana przy współudziale kapitału bankiera Prot – Potockiego. Pracowała tylko dla wolnego rynku, wykorzystując tania siłę roboczą. Oprócz robotników z wolnego najmu zatrudniano w niej przestępców, dostarczanych przez Komisję Policji, włóczęgów, chorych, ubogich i dzieci od 6 roku życia. Wobec pracowników stosowano środki przymusu, m.in. obniżano jakość strawy, wagę porcji chleba, zabierano osobista odzież, ubierano w stroje więzienne, stosowano przymusowe zamknięcie. W 1793 roku zatrudniano ok. 200 ludzi, kilkakrotnie odbył się bunt robotników. W 1794 roku najkonsekwentniej i solidarnie zorganizowany bunt został stłumiony przez Straż Marszałkowską. Manufaktura istniała jeszcze w czasie powstania kościuszkowskiego.

9. **Towarzystwo Akcyjne Lnianej i Jutowej Manufaktury**

Towarzystwo Akcyjne Lnianej i Jutowej Manufaktury - założone w 1899 roku przy ul. Mińskiej w obszernych, nowo wzniesionych pomieszczeniach fabrycznych. Udziałowcami byli przedsiębiorcy z Rygi i Berlina. Jako jedna z nielicznych tej branży w Warszawie, produkowała worki jutowe, płótna lniane do pakowania, na potrzeby handlu, przemysłu i ogrodnictwa. Zatrudniała 600 robotników - głównie kobiety. Osiągnęła wysoki stopień mechanizacji.

Osiedla Pragi Południe

1. Saska Kępa

„Nazwijmy to wszystko Saską Kępą przedwojenną, pachnącą podwieczorkiem, panem mecenasem, czystym podlotkiem i nowym Packardem” – tak mówiła Agnieszka Osiecka. Saska Kępa jest swoista enklawą, odizolowana od pozostałych osiedli Pragi Południe dzięki rozległymi terenami zielonymi m.in. tereny zalewowe nad Wisłą z nieregulowanym brzegiem z gęstym zadrzewieniem i wiklina, błonia stadionu X-lecia, Park Skaryszewski, oraz rozległe tereny działkowe. Znajduje się tam też stojąca po środku Wisły Gruba Kaśka usytuowana na wprost Wodociągu Praskiego, która jest stacją poboru wody dla Warszawy. Zabudowa Saskiej Kępy jest w znacznej części willowa, przeważnie z czasów międzywojennych, jest też kilka osiedli zbudowanych na przełomie lat 50 i 70 XX wieku, a w ostatnich latach powstało też kilka Apartamentowców. Saska Kępa liczy sobie ok. 40000 mieszkańców.

Wymieniana jest w piosence autorstwa Agnieszki Osieckiej śpiewanej przez Marylę Rodowicz pt. "Małgośka". Saska Kępa pojawia się także w wielu powieściach m.in. "Stawiam na Tolka Banana" - autorstwa Adama Bahdaja oraz "Klasa Pani Czajki", "Tropiciele", "Dzika" - autorstwa Małgorzaty Karoliny Piekarskiej. Nakręcono tutaj także jeden z pierwszych kryminałów PRL: "Dwaj panowie N" - reżyseria Tadeusz Chmielewski z rolą główną Stanisława Mikulskiego.

Niegdyś (za czasów holenderskich osadników, w XVII w.) Saska Kępa określana była mianem Holenderskiej, Olenderskiej, Kawczej, Wiślanej lub Soleckiej. Pochodzenie obecnej nazwy wiąże się ze stacjonowaniem tu saskiej straży królów z dynastii saskiej w XVIII wieku. Obecnie występują także skróty Saska, Kępa, a także Sakerland.

Saska Kępa należała do 6 Obwodu Warszawskiego Okręgu AK, którego komendantem był ppłk. Antoni Władysław Żurowski ps. "Andrzej", "Bober" (tablica poświęcona Jego pamięci znajduje się na budynku Urzędu Dzielnicy Praga Południe przy ul. Grochowskiej 274).

Umiejscowione są tu Ambasady:

Ambasada Islamskiego Państwa Afganistanu
Ambasada Algierskiej Republiki Ludowo - Demokratycznej
Ambasada Republiki Argentyńskiej
Rezydencja Ambasadora Australii
Ambasada Republiki Azerbejdżkiej
Ambasada Arabskiej Republiki Egiptu
Ambasada Republiki Indonezji
Ambasada Republiki Iraku
Ambasada Islamskiej Republiki Iranu
Ambasada Republiki Jemenu
Ambasada Królestwa Kambodży
Rezydencja Ambasadora Kanady
Ambasada Republiki Kolumbii
Biuro Ludowe Wielkiej Libijskiej Arabskiej Dżamahiriji Ludowo - Socjalistycznej
Ambasada Malezji
Ambasada Republiki Portugalskiej
Rezydencja Ambasadora Turcji

Urzędy i organizacje:

Krajowy Rejestr Karny
Konfederacja Pracodawców Polskich
Fundacja Urszuli Jaworskiej – Bank Dawców Szpiku Kostnego
Towarzystwo Śpiewacze na Saskiej Kępie, przy parafii Matki Bożej Nieustającej Pomocy, ul. Nobla

2. Witolin

Witolin - przyjemne osiedle Południowej Pragi

W roku 1780 właścicielem Witolina stał się Stanisław August Poniatowski następnie odstąpił swojemu bratankowi Stanisławowi Poniatowskiemu, który w tym samym roku założył kolonię Grochów. Witolin do 1916 roku był podmiejską osadą wiejską, a w tym samym roku wraz z Grochowem został przyłączony do Warszawy. Po przyłączeniu do miasta Witolin przeżył rozkwit - główna ulica, Kawcza, została wybrukowana i oświetlona, zaczęły powstawać liczne zakłady i warsztaty produkcyjne.

Witolin jest położony we wschodniej części Pragi Południe, umiejscowiony między Gocławiem, Grochowem i Gocławkiem. Bardzo często błędnie traktowany jest jako część Gocławka. Witolin można podzielić na trzy części. Pierwszą stanowi zabudowa złożona z jednorodzinnych domów w wielu przypadkach przedwojennych oraz wielorodzinnych kamienic swoje miejsce znalazł tu też bazar Szembeka.

W drugiej części jest osiedle Ostrobramska na którym królują wysokie bloki mieszkalne. Trzecia część jest przemysłowo – handlowa są tam biura, warsztaty, magazyny, centrum handlowe oraz zajezdnia autobusowa Ostrobramska.

3. Olszynka Grochowska

Południowo Praski rezerwat przyrody - Olszynka Grochowska

Ciekawym miejscem na Pradze Południe jest krajobrazowy rezerwat przyrody Olszynka Grochowska. Powołany został na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 24 listopada 1983 r. ogłoszonego w Monitorze Polskim nr 39 z 1983 r. poz. 230.

Teren rezerwatu jest własnością komunalną miasta Warszawy i zarządzane przez Miejskie Przedsiębiorstwo Robót Ogrodniczych.

Rezerwat zajmuje obszar 56,35 ha i jest prawie w całości objęty ochroną, wyłączone z ochrony są tylko tereny przecinane torami kolejowymi, liniami energetycznymi, rurociągami oraz tereny zdewastowane. Na skraju rezerwatu u zbiegu ulic Szerokiej i traczy stoi pomnik Bitwy Pod Olszynką Grochowską upamiętniający jedną z najbardziej krwawych bitew powstania listopadowego. Na krypcie znajduje się tablica ze słowami:

Przechodniu powiedz współbraciom,
Że walczyliśmy mężnie i umierali bez trwogi
Ale z troską w sercu o losy Polski,
O losy przyszłych pokoleń, o Twoje losy

Olszynka Grochowska położona jest na północnych peryferiach Pragi Południe na północ od trasy kolejowej Warszawa – Otwock i na południe od ulicy Dudziarskiej.

4. Kozia Górka

Kozia Górka - osiedle między torami

Położona jest w północnej części dzielnicy Praga Południe, między liniami kolejowymi Warszawa – Otwock i Warszawa – Rembertów na zachód od ulicy Józefa Chłopickiego. Warsztaty taborowe PKP to praktycznie jedyne zabudowania na tym terenie. Poza nimi znajdują się tam w dużej części już opuszczone ogródki działkowe, liczne oczka wodne tzw. Bałki i jezioro Kozia Górka. Umiejscowiony jest też areszt śledczy Warszawa – Grochów tzw. Kamczatka.

5. Kamionek

Kamionek - osiedle Południowej Pragi

Kamionek (dawniej Kamion lub Kamień, także Kamionki) - część Pragi Południe, dzielnicy Warszawy.

Wieś Kamion (Kamień) istniała najprawdopodobniej już w XIII w. na prawym brzegu Wisły, przy przeprawie z Solca.

Najistotniejsze wydarzenie historyczne dotyczące tego miejsca to pierwsza wolna elekcja, która odbyła się pod Kamionem na przełomie kwietnia i maja 1573 r. Zaowocowała ona wyborem Henryka III Walezego na króla Polski.

Kamionek przyłączono do Warszawy w 1889 r.

Obok kościoła Matki Boskiej Zwycięskiej znajduje się Cmentarz Kamionkowski - najstarsza

zachowana nekropolia w Warszawie i jedna z najstarszych w Polsce.
W Kamionku urodził się 9 sierpnia 1864 roku i wychował Roman Dmowski, polski polityk.

6. Grochów

Są w Warszawie dzielnice prawdziwie wielkomiejskie, ale są też miejsca, gdzie wciąż można poczuć się jak w małym miasteczku. Jednym z tych miejsc jest część Grochowa pomiędzy Placem Szembeka a torami kolejowymi i stacją Olszynka Grochowska.

Dominuje tam niska zabudowa typowa raczej dla mazowieckich miasteczek, a nie dla wielkiego miasta. Co wcale nie jest wadą - dla mnie jest to zaleta tych okolic i tylko pozostaje się cieszyć, że w Warszawie mamy taką różnorodność i że takie miejsca też istnieją. Co ciekawe, powstałe tam nowe budynki całkiem zgrabnie wpisują się w okolicę, nie przytłaczają jej swoją bryłą i wysokością. Może po prostu wtedy, gdy powstawały, myślano jeszcze o czymś więcej niż tylko o wyciągnięciu maksymalnej stawki z metra warszawskiego gruntu.

W latach 1822-1823 po wybudowaniu szosy brzeskiej w rejonie dzisiejszej ulicy Grochowskiej zaczęli osiedlać się tkacze i przedalnicy korzystający z surowca sprowadzanego ze wschodnich obszarów Królestwa Polskiego i zachodnich prowincji Imperjum Rosyjskiego, a miejscowe produkty szybko zyskały dobre opinie.

W 1831 pod ówczesny wsią 25lutego miała miejsce największa podczas powstania listopadowego bitwa pod Olszynką Grochowska, w której uczestniczyły wojska polskie dowodzone przez Józefa Chłopickiego oraz wojska rosyjskie pod dowództwem Iwana Dybicza. Toczyły się tu ciężkie walki na przedpolach Warszawy o opanowanie traktu brzeskiego. W tej bitwie odznaczył się 4 pułk piechoty – tzw. "Czwartacy". Mimo wysiłku Rosjanie nie zdobyli warszawskiej Pragi.

Od początku XIX wieku do lat 60. XX wieku na Grochowie działał największy praski targ koni i bydła, w miejscu, gdzie pod koniec XIX wieku wzniesiono gmach Instytutu Weterynaryjnego, a po likwidacji targowiska założono park. W XIX wieku Grochów i okolica słynne były z piwa typu monachijskiego i portera z browaru wybudowanego w latach 50. przez Szweda Karola Osterlofffa, który na części gruntów Goćławka i Grochowa rozwinął też produkcję win, wódek, likierów i octu.

W 1916 roku Grochów został przyłączony do Warszawy (powstał okręg o tej nazwie obejmujący prawie cały teren obecnej dzielnicy Praga Południe) i nastąpił szybki przyrost jego mieszkańców: 1921 - ok. 6 000, 1930- ok. 13 000, 1938- ok. 43 200. Na terenie dawnych manufaktur powstawały nowoczesne na owe czasy fabryki. M. in. na ul. Terespolskiej mieściły się Państwowe Zakłady Inżynieryjne produkujące samochody i inne pojazdy pod marką PZInż., a na ul. Goćławskiej słynna fabryka sprzętu elektroenergetycznego Szpotkańskiego (założyciela Stowarzyszenia Elektryków Polskich).

W okresie międzywojennym nazwą Grochów określano obwód starostwa praskiego o powierzchni zbliżonej do dzisiejszej Pragi Południe, która to nazwa określała tylko obszar obejmujący część dzisiejszej Pragi Północ (była wtedy mniejsza) do ulic Waszyngtona i Wiatracznej. Są sugestie by zmienić nazwę dzielnicy Praga Południe na Grochów (równoległe Praga Północ na Praga).

Znaczna rozbudowa Grochowa nastąpiła w 1951, kiedy zaczął się rozbudowywać przemysł. W 1950 przy ul. Mińskiej uruchomiono drukarnię im. Rewolucji Październikowej - największą w Polsce. Na Grochowie powstały też Polskie Zakłady Optyczne, a w miejscu Fabryki Samochodów Osobowych i Półciężarowych P.Z. Inż. przy ul. Terespolskiej w 1949 powstały zakłady odzieżowe "Cora". Obecnie w tym miejscu stoją nowe bloki mieszkalne o tej samej nazwie.

Grochów jest dzielnicą ociekającą czekoladą z okrasą tynku sypiącego się z powojennych kamienic.

7. Gocławek

Gocławek - kawałek historii Pragi Południe

Gocławek w skład Pragi Południe wszedł w roku 1924. Zabudowa osiedla jest zróżnicowana znajdziemy tam domy jednorodzinne, wielorodzinne kamienice oraz wysokie bloki mieszkalne.

Ciekawym miejscem na Gocławku jest Dworek Grochowski który jak głosi legenda został wybudowany z inicjatywy prymasa Michała Poniatowskiego, w czasie bitwy Grochowskiej służył jako kwatery Józefa Chłopickiego. Z tym jednak nie zgadzają się historycy którzy datują jego powstanie na lata 1835 – 1840 więc już po powstaniu listopadowym.

W roku 1915 mieściła się tam polska szkoła, w której m. in. uczyła się przyszła polska pisarka Pola Gojawiczyńska. W roku 1918 założono tam sierociniec prowadzony przez Metodystów. Od 1924 właścicielem stał się Andrzej Wierzbicki, przeprowadził gruntowny remont budynku. W obecnym czasie znajduje się tam Państwowa Szkoła Muzyczna.

W okolicach dworka położony jest park im. płk. Jana Szypowskiego "Leśnika", na jego terenie znajduje się ośrodek sportowy TKKF, ogródek jordanowski oraz plac zabaw. Pod koniec lat 50- tych park nazwano "13 września 1944 roku". Obecna nazwę otrzymał na wniosek rady Dzielnicy w 2005 r.

8. Gocław

Gocław – Warszawskie osiedle na Południowej Pradze.

Gocław położony jest około 6 km od centrum Warszawy, składa się z kolonii:

Jantar
Iskra
Wilga
Orlik

gdzie łącznie zamieszkuje około 50.000 mieszkańców.

Pierwsze zapisy dotyczące terenów dzisiejszego Gocławia odnotowuje się w roku 1155 r a zapiski przedstawiają go jako wieś, własność biskupa płockiego. W latach późniejszych wszedł w skład majątku Kamion. Na terenach Gocławia w 1656 r odbyła się bitwa ze Szwedami. Jako upamiętnienie tych wydarzeń na Wale Miedzeszyńskim róg ul. Algierskiej stoi pomnik Poległych w walce ze Szwedami w 1656 r. Gocław w wyniku tych walk został zniszczony. W roku 1780 Gocław został kupiony przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego a następnie przejął go Stanisław Poniatowski. W 1795 po abdykacji króla Stanisława Augusta dobra te przeszły na rzecz skarbu państwa. W roku 1827 Gocław liczył 22 domy i 168 mieszkańców a w 1912 r – 497- miu. Do Warszawy Gocław przyłączono w 1916 wraz z Grochowem, Gocławkiem i Saską Kępą, tworząc komisariat XVII – Grochów. ówczesna zabudowa to parterowe, drewniane domy z liczbą mieszkańców około 5500.

W czasach II RP planowano po podjęciu decyzji o likwidacji lotniska mokotowskiego wybudować lotnisko Gocław z przeznaczeniem komunikacji międzynarodowej. Niestety

plany te zostały pokrzyżowane w roku 1939 kiedy podczas kampanii wrześniowej plac przyszłego lotniska z wytyczoną strefa wzlotów został zbombardowany przez Luftwaffe. Zostało odbudowane po II wojnie światowej i przeznaczone dla Aeroklubu Warszawskiego jako lotnisko sportowe. W 1971 r zapadła decyzja o wybudowaniu na jego terenach osiedla mieszkaniowego, co wiązało się z likwidacją lotniska. Ostatecznie w roku 1976 lotnisko przestało istnieć.

Dziś na jego terenie stoją bloki mieszkalne, a jedyne pamiątki po dawnym lotnisku to 3 hangary lotnicze, które mieściły w sobie m. in. warsztaty produkujące części do samolotów, warsztaty składające szybowce, było tam też lodowisko, oraz sekcja modelarska (która istnieje do dzisiaj).

Główne ulice Goławia:
ul. Bora Komorowskiego
ul. gen. Emila Fieldorfa
ul. Abrahama
ul. Umińskiego
Ul. Jugosłowiańska
ul. Meissnera

Historia Pragi

1. **Ul. Wołowa**

Ulica Wołowa od 1791 roku, była to część obecnej ul. Targowej w części od ul. Zamoyskiego do ul. Ząbkowskiej. Nazwa ulicy wzięła się od tagu bydła znajdującego się na terenie jurydyki Skaryszew. W jednym okresie z nadaniem nazwy ulicy wybudowano tu pierwszy murowany dom, oprócz tego znajdowało się tu 48 domów drewnianych, bożnica i zabudowania gospodarcze wśród ogrodów i gruntów ornych. Pod koniec XIX wieku i na początku XX wieku wybudowano tu domy murowane i kamienice a w 1916 roku ulica Wołowa została włączona do ulicy Targowej

2. **Wiśniowa Góra**

Położone na terenach zalewowych osiedle rolniczo – letniskowe obfitowało w liczne jeziora i sady wiśniowe (stąd nazwa). Zostało rozbudowane w okresie międzywojennym jako letnisko, dzięki konnemu tramwajowi z Wawra przez Międzyzlesie, Wiśniową Górę do Wiązownicy. W 1907 roku na terenie Wiśniowej Góry działała tajna drukarnia „Robotnika”. W 1946 na terenie Wiśniowej Góry mieszkało 336 osób. W 1951 roku została przyłączona do Warszawy jako część dzielnicy Praga Południe, obecnie w obrębie administracyjnym gminy Wawer.

3. **Błota**

Wieś powstała w XV wieku w wyniku wewnętrznej kolonizacji dóbr miedzeszyńskich należących do opactwa czerwińskiego. W XVI wieku liczyła 9 łąńców (ok. 141 ha) ziemi uprawnej. W pierwszej połowie XVII wieku na części gruntów założono folwark. W 1661 roku liczyła 6 domów a w 1789 roku – 10 domów. W okresie pruskim znajdowała się w obrębie gminy Zagózdź, następnie była własnością prywatną. W 1827 roku w Błotach było 11 gospodarstw i 170 mieszkańców. W 1864 roku ukaz uwłaszczeniowy przyznał 15 gospodarstwom ok. 100 ha ziemi. W 1894 roku z gruntu folwarcznego wydzielono 130 ha pod letniska Falenica i Zatrziebie. W 1921 roku dobra Błot liczyły 30 domów i 186 mieszkańców.

W 1951 roku przyłączono do Warszawy jako część Pragi Południe. Obecnie gmina Wawer.

4. **Bluszcze**

Założona w 1838 roku na północnych krańcach wsi Las w gminie Zagórz. W 1870 roku liczyła 12 mieszkańców, 17 morgów (ok. 9,6 ha) włościńskich. W 1905 roku liczyła 3 gospodarstwa i 17 mieszkańców. W 1921 roku – 5 domów i 32 mieszkańców. W początku dwudziestolecia międzywojennego w skutek komasacji gruntów gmina Wawer weszła w skład wsi Las. W 1938 roku na części gruntów bluszczy założono lotnisko sportowe na Gocławiu. W 1951 roku włączono do Warszawy. Obecnie na części tych terenów przebiega Trasa Siekierkowska.

5. **Centralne Biuro Wystaw Artystycznych**

Centralne Biuro Wystaw Artystycznych powstało 1 kwietnia 1949 roku i do 17 grudnia 1949 roku działało jako Centralne Biuro Wystaw. Aktem z grudnia 1949 roku powołano je jako instytucję państwową podległą Ministrowi Kultury i Sztuki. Początkowo biuro mieściło się na Saskiej Kępie, przy ulicy Saskiej. W styczniu 1951 roku CBWA uzyskało dla celów wystawienniczych – gmach „Zachęty” przy ulicy Małachowskiego.

6. **Czarcia Kępa**

Czarcia Wyspa, Kępa wiślana w rejonie dzisiejszego Portu Praskiego, istniejąca w drugiej połowie XIX wieku przed regulacją koryta Wisły.

7. **Elekcje**

Elekcje - wybory królów polskich. Odbywały się w Warszawie na mocy uchwały Sejmu Lubelskiego z 1569 roku z udziałem całego stanu szlacheckiego Korony i Litwy. Najliczniej uczestniczyła w nich drobna szlachta mazowiecka, dająca się kierować różnym przywódcom. Ogółem odbyło się w Warszawie 12 elekcji. Pierwsza elekcja (Henryka Walezego) odbyła się w kwietniu 1573 roku na polach wsi Kamion, ostatnia (Stanisława Augusta Poniatowskiego) – w sierpniu 1764 roku na polach wsi Wielka Wola. Na polach wsi Kamion odbyła się również elekcja Augusta III Sasa.

8. **Julianów**

Julianów – dawniej osada założona w połowie XIX wieku przy Wale Miedzeszyńskim na terenie dóbr Miedzeszyn graniczącą ze wsią Błota. Akt uwłaszczeniowy z 1864 roku uznał 11 gospodarstw o powierzchni ok 155 ha. W 1951 roku przyłączono do Warszawy jako część dzielnicy Praga Południe. Obecnie należy do gminy Wawer.

9. **Kąty**

Kąty – część dzielnicy Praga Południe, dawniej wieś kościelna położona nad Wisłą w pobliżu wsi Miedzeszyn. W XVI wieku liczyły 3 łany opodatkowane (ok. 50 ha). W pierwszej połowie XVII wieku podczas powodzi, wody Wisły zalały 2,5 łana gruntu. W czasie najazdu szwedzkiego w 1656 roku zniszczone, nie zostały odbudowane. Do dziś pozostała tylko nazwa Pole Kąty, które w 1951 roku zostały przyłączone do Warszawy.

10. **Kamion**

Kamion, Kamień, osada, ośrodek wymiany towarowej i miejsce przeprawy przez Wisłę Kamion – Solec funkcjonującej w XII – XII w. Położony na prawym brzegu Wisły i nad jeziorem Kamionkowskim, u zbiegu obecnych ulic: Targowej, Zielenieckiej i Zamoyskiego. Od XI wieku należał do Biskupstwa płockiego i stanowił ośrodek dóbr kamienieckich, w skład których wchodziły wsie Gocław, Gocławek, Grochów i Kawęczyn. W XIII wieku istniał w Kamionie kościół

parafialny. W 1580 w Kamionie było 12 łąnów uprawnych oraz dwa łąny ogrodów. Część gruntów dzierżawiła rodzina patrycjusza warszawskich Baryczków. W 1591 roku kanonik płocki Stanisław Skaryszewski założył w pn.-zach. części Kamiona miasteczko Skaryszew. W połowie XVII wieku wieś Kamion liczyła 8 łąnów zaś nowo założony folwark 4 łąny. 28-30 VIII 1656 roku podczas trzydniowej bitwy o Warszawę Kamion został doszczętnie zniszczony przez Szwedów. W 1780 roku Kamion wraz z innymi posiadłościami biskupstwa płockiego nabył król Stanisław August i darował swemu bratankowi Stanisławowi Poniatowskiemu, który w 1781 roku na terenie pomiędzy rogatkami miasta Skaryszewa i wsi Grochowa założył jurydykę. W 1790 było w Kamionie 59 zabudowań posesji wzdłuż uregulowanej drogi grochowskiej. W 1795 roku jurydyka Kamion przeszła na skarb państwa, a na jej terenie rozbudowało się osiedle Kamionek.

11. **Las**

Tomków Las, osada rolnicza w dzielnicy Praga Południe przy Wale Miedzeszyńskim na południe od Gocławia. Wzmiankowany w źródłach z XV wieku jako wieś szlachecka w pobliżu Zarzenia. W pierwszej połowie XVII wieku własność Adama Kazanowskiego – marszałka nadwornego koronnego, który na terenie Las założył wieś Koło. W 1727 roku Las został przyłączony do klucza dóbr wilanowskich. W 1789 roku liczył 36 gospodarstw. W 1803 roku – 32 gospodarstwa, 208 mieszkańców. Zniszczony podczas powstania listopadowego w 1838 roku został oczyszczony. W 1864 roku po powstaniu styczniowym wieś Las została uwłaszczona i przyłączono do gminy Wawer. W 1905 roku było w Lesie 78 gospodarstw i 577 mieszkańców. W 1921 było 107 gospodarstw i 695 mieszkańców. W okresie międzywojennym przeprowadzono w Lesie komasację gruntów i nową lokalizację zabudowań. Zniszczony podczas ostatniej wojny. W 1951 roku przyłączony do Warszawy. Obecnie Las jest częścią gminy Wawer.

12. **Miedzeszyn**

Miedzeszyn – osada rolnicza przy zbiegu Traktu Lubelskiego z Wałem Miedzeszyńskim. Dawniej wieś należąca do opactwa czerwińskiego. Wzmiankowana w źródłach z XIII wieku. Miejsce przeprawy przez Wisłę. W XVI wieku wieś liczyła 10 łąnów (ok. 170 ha). W XVII wieku na części gruntów Miedzeszyna założono folwark. W 1775 roku w Miedzeszynie było 15 gospodarstw, w 1789 roku – 23 gospodarstwa. Od czasów pruskich własność prywatna. W 1827 folwark i wieś Miedzeszyn liczyły 28 gospodarstw, 192 mieszkańców. Była w nim wytwórnia szampańskiego wina, którą w 1857 roku przeniesiono na Grochów. Po uwłaszczeniu – siedziba gminy Zagórz. W 1905 roku były w Miedzeszynie 32 gospodarstwa, 340 mieszkańców, wiatrak i karczma. Przed I wojną powstało drugie osiedla letniskowe na krańcu wsi przy linii kolejowej do Otwocka. W 1921 roku dawna wieś Miedzeszyn liczyła 41 gospodarstw i 272 mieszkańców. Osiedle Miedzeszyn należało do gminy Falenica i liczyło 121 domów i 432 mieszkańców. W 1951 Miedzeszyn przyłączono do Warszawy. Mieszkańcy dawnej wsi trudnili się ogrodnictwem i hodowlą. W Miedzeszynie powstały osiedla mieszkaniowe, instytucje, m.in. powstał tam Instytut Łączności. Obecnie Miedzeszyn należy do gminy Wawer.

13. **Rogatki**

W 1770 roku otoczono Warszawę i Pragę wałami ze względu na konieczność kontroli sanitarno – policyjnej i wzmocnienia obronności miasta. Wzdłuż wałów wykopano rowy, zamykając w ten sposób dostęp do miasta, przerywając wiele istniejących dróg i pozostawiając tylko kilka szlaków dojazdowych i wjazdów zabezpieczonych rogatkami. W końcu XVIII wieku Praga miała 3 rogatki:

gołędzinowskie, grochowskie i ząbkowskie. J. Kubicki zaprojektował murowane podwójne domki rogatkowe, które wkrótce stanęły przy każdej rogatce. W jednym domku urzędował dozorca policyjny jako przedstawiciel Urzędu Muncypalnego, w drugim poborca podatkowy, pobierający opłatę podatku rogatkowego, który wprowadził w poł. XVIII wieku marszałek Bieliński. Do dziś zachowały się 2 klasycystyczne pawilony. Jeden przy ul. Lubelskiej a drugi przy ul. Grochowskiej. W związku z poszerzeniem ul. Grochowskiej w 1961 roku jeden z tych budynków po prawej stronie przesunięto w głąb o ponad 10 m.

14. **Skaryszew**

Nie istniejące miasteczko, rozplanowane w końcu XVI wieku na gruntach wsi Kamion nad Wisłą i łąką wiślaną. Skaryszew był własnością biskupów płockich. W 1641 roku otrzymał przywileje miejskie. Miał wówczas dwa rynki – Stary i Nowy, 11 ulic, 10 spichlerzy i kościół parafialny. Podczas wojen szwedzkich Skaryszew został zniszczony i ponownie rozbudowany. W 1780 roku Skaryszew nabył król Stanisław August i odstąpił go bratankowi Stanisławowi Poniatowskiemu. W 1789 roku Skaryszew liczył 1845 mieszkańców. Zabudowa miasta była okazała – fara skaryszewska, szpital dla ubogich, szkoła ks. J. Bohomolca, wiele dworków magnackich i szlacheckich. W latach 1791 – 93 włączony do Warszawy. 4 XI 1794 roku podczas szturm Pragi został znacznie zniszczony. W latach 1806 – 11 zabudowa Skaryszewa została rozebrana w ramach fortyfikacji napoleońskich na Pradze. Obecnie znajduje się w tym miejscu Park Skaryszewski, Stadion Narodowy wraz z przyległymi terenami.

15. **Skrzypki**

Skrzypki - osada rolnicza nad Wisłą przy Wale Miedzeszyńskim. Założona w połowie XIX wieku. W 1864 roku liczyła 5 osadników i 49 ha ziemi. Częste wylewy Wisły powodowały zmniejszenie areali i powolne wyludnianie wsi. W 1905 roku Skrzypki liczyły 5 gospodarstw i 71 mieszkańców. W 1921 roku – 4 gospodarstwa i 24 mieszkańców. Od 1939 roku Skrzypki wchodziły w skład gminy Julianów. W 1951 roku przyłączono do Warszawy.

16 **Cmentarz na Kamionku**

Przy parafii Kamion (obecny Kamionek), istniejącej od XIV wieku, zgodnie z obyczajem grzebania zmarłych przy kościele, usytuowany był cmentarz grzebalny. Chowano więc na nim parafian ze wsi należących do parafii: Kamion, Grochów, Targowie Wielkie, Targówek, Praga, Bródno, Kawęczyn i Skaryszew. Cmentarz był czynny do końca XIX wieku tj. do otwarcia cmentarza na Bródnie. Drewniane kościołki i cmentarz usytuowane przy ważnym szlaku komunikacyjnym jakim był Trakt Brzeski (obecna ul. Grochowska) były świadkami wielu ważnych wydarzeń historycznych, z których wymienić należy m.in. elekcję Henryka Walezego na króla polskiego w 1573 roku, trzy dni trającą bitwę warszawską ze Szwedami w lipcu 1656 roku, szturm Suworowa na Pragę 4 listopada 1794 roku i bitwę grochowską w Powstaniu Listopadowym 25 lutego 1831 roku. Mówią o tym tablice pamiątkowe umieszczone na zewnętrznym murze obecnego kościoła i zachowane nagrobki, m.in. gen. Jakuba Jasińskiego. Obecny kościół o formach modernistycznych projektu architekta Konstantego Jakimowicza wybudowano w latach 1929 – 1933 na miejscu drewnianej kaplicy. W trakcie budowy większość grobów uległa zniszczeniu, zebrane szczątki zmarłych umieszczono w krypcie pod wielkim ołtarzem.

16. **Historia Pragi Południe**

Praga Południe - Warszawska dzielnica na prawym brzegu Wisły.

Nazwa Praga pochodzi od członu, który występuje także w wyrazie prażyć. Nazwa odnosiła się pierwotnie do miejsca wypalonego, wyprażonego. Po raz pierwszy formalnie nazwę Praga Południe, użyto jako nazwy okręgu starostwa praskiego przed II wojną światową. Większość obecnej Pragi Południe nosiła wtedy nazwę Grochów.

Praga Południe położona jest na prawym brzegu Wisły i zajmuje obszar prawie 22,4 km² z prawie 180 tys. mieszkańców. W skład dzielnicy wchodzi tereny przyłączone do Warszawy w XIX i XX wieku. Kamionek został przyłączony w roku 1889 natomiast Grochów, Saską Kępę, Gośćki i Gośćków w 1916 r. Na Pradze Południe praktycznie nie istnieje zabudowa starsza niż z początków XX w. za sprawą podmiejskiego, przemysłowego i rolniczego charakteru dzielnicy.

W latach 20 i 30 XX w. znika powoli dawna drewniana zabudowa, następuje szybki rozwój budownictwa, w architekturze dzielnicy daje się zauważyć dominację modernizmu względnie funkcjonalizmu. Praga Południe jest nazywana dzielnicą zieleni. Park Skaryszewski z Jeziorkiem Kamionkowskim jest ulubionym miejscem spacerów mieszkańców, a przez wzgląd na swoje walory kompozycyjne często nazywany jest najpiękniejszym parkiem w Polsce. Dla osób lubiących wycieczki połączone z historią przyjemna może okazać się wyprawa do rezerwatu krajobrazowo - historycznego Olszynka Grochowska, na obrzeżu którego znajduje się pomnik bitwy pod Olszynką Grochowską. Jest także duża liczba ogródków działkowych.

W XI – XIV w. na terenach obecnej Pragi Południe zaczęły powstawać osady i wsie. Kamion (obecny Kamionek), Gośćki, Grochów, Kawęczyn. Osady różniły się od siebie, jednak łączyły je pewne wydarzenia:

Walka ze Szwedami w 1656 r.

Elekcje królów polskich na polach Grochowa i Kamionu.

25 lutego 1831 na terenie przyszłej Pragi Południe miała miejsce bitwa pod Olszynką Grochowską.

Na prawym brzegu istniał do 1908 r. jeden cyrkuł XVII - praski, podzielony w 1908 r. na dwa XVI – Nowa Praga i XV Stara Praga. Cyrkuł XV obejmował tereny Starej Pragi od ul. Żąbkowskiej po przejazd kolejowy oraz Kamionek do ul. Podskarbińskiej, Wilczą Wyspę i dawny Skaryszew (park Skaryszewski i stadion) aż po ul. Grenadierów, z granicą na al. Waszyngtona.

Gdy dawne przedmieścia zostały włączone do Warszawy w 1916 r. na prawym brzegu powstały komisariaty. Teren obecnej Pragi Południe był to komisariat XVII – Grochów, obejmował swoim zasięgiem Grochów, Saską Kępę, Gośćki, Kępę

Goćławska, Witolin. W 1928 r. przemianowano komisariat XV – Stara Praga na Praga Południe. Podział taki przetrwał II wojnę światową.

Po wojnie wprowadzono dodatkowo podział na komisariaty MO.

Obecny podział na Pragę Południe i Pragę Północ utrwalił się na początku lat 60 XX w. teren dawnego XV komisariatu Praga Południe został podzielony. Praska część od ul. Ząbkowskiej po przejazd kolejowy przyłączono do Pragi Północ. Wilcza Wyspa i dawny Skaryszew (park Skaryszewski i stadion X – lecia) i Kamionek do Pragi Południe, przyłączono więc część komisariatu XV – Praga Południe do Komisariatu XVII – Grochów obejmującego Goćław i Saską Kępę.

Praga Południe podzielona jest na 9 części:

Goćław, Goćławek, Grochów, Kamionek, Kępa Goćławska, Kozia Górka, Olszynka Grochowska, Saska Kępa, Witolin

dotatkowo wymienia się:

Park Skaryszewski, Osiedle Ostrobramska, Osiedle Młodych

ul. Grochowska uważana jest za główną ulicą Pragi Południe, dodatkowo jako najważniejsze wymienia się:

ul. Ostrobramską, al. Waszyngtona, al. Stanów Zjednoczonych, Wał Miedzeszyński
ul. Fieldorfa

Do Centrum można się dostać mostami

Łazienkowskim, Siekierkowskim, Poniatowskim

Praga Południe posiada też komunikację kolejową w skład której wchodzi dw. Warszawa Wschodnia oraz dwie stacje PKP Stadion i PKP Olszynka Grochowska.

Na Pradze Południe znajdziemy wiele parków i zabytków:

Rezerwat przyrody Olszynka Grochowska – park leśny, pocięty licznymi kanałami odwadniającymi i torami kolejowymi PKP.

Park Znicza - w kształcie latawca utworzony w latach 50. XX w. na pozostałości terenów po splantowanym w latach 30. forcie XI.

Park Obwodu Praga AK – park zlokalizowany na Grochowie.

Park im. Józefa Polińskiego – jeden z większych parków na Pradze Południe.

Park skaryszewski im. Ignacego Paderewskiego – znajdujący się między al. Zieleniecką, al. Waszyngtona, ul. Międzynarodową.

Park im. płk. Jana Szypowskiego „Leśnika” - park rekreacyjno – wypoczynkowy na Goćławku

Rogatki Grochowskie – dawna granica miasta.

Pomnik Budowy Szosy Brzeskiej ul. Grochowska – monumentalny obelisk.

Pomnik Zygmunta Berlinga – pomnik stojący przy trasie Łazienkowskiej.

Pomnik Wdzięczności Armii Radzieckiej – pomnik znajduje się w Parku Skaryszewskim.

Dworek Grochowski – pałacyk położony jest na Goćławku.

Konkatedra Matki Boskiej Zwycięskiej – zlokalizowana przy ul. Grochowskiej.

Kościół Najczystszej serca Maryi - centrum religijne Grochowa, stanowiące jednocześnie symboliczny pomnik bitwy pod Grochowem.

Szkoły na Pradze Południe:

IV Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza (ul. Saska 59)
XIX Liceum Ogólnokształcące im. Powstańców Warszawy (ul. Zbaraska 1)
XXIII Liceum Ogólnokształcące im. Marii Skłodowskiej - Curie (ul. Naddnieprzańska 2/4)
XXXI Liceum Ogólnokształcące im. hetmana Stanisława Żółkiewskiego (ul. Mińska 1/5)
XXXV Liceum Ogólnokształcące z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Bolesława Prusa (ul. Zwycięzców 7/9)
XLVII Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Wyspiańskiego (ul. Międzyborska 64/70)
LXXII Liceum Ogólnokształcące im. Jakuba Jasińskiego (ul. Grochowska 346/348)
LXXXVII Liceum Ogólnokształcące im. Leopolda Okulickiego (ul. Saska 78)
XCVI Liceum Ogólnokształcące im. Agnieszki Osieckiej (al. Stanów Zjednoczonych 24)
XCVII Liceum Ogólnokształcące im. Olimpijczyków Polskich (ul. Siennicka 15)
XCIX Liceum Ogólnokształcące z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Zbigniewa Herberta (ul. Umińskiego 12)
CXI Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Kisielewskiego (ul. Szczawnicka 1)
Liceum Ogólnokształcące nr 70 (ul. Chodakowska 50)
XII Liceum Profilowane (al. Stanów Zjednoczonych 24)
XII Liceum Profilowane (ul. Grochowska 346/348)
XXVII Liceum Profilowane (ul. Szczawnicka 1)
XXX Liceum Profilowane (ul. Siennicka 15)
XXXVI Liceum Profilowane (ul. Mińska 1/5)
XXXVII Liceum Profilowane (ul. Komorska 17/23)
XLII Liceum Profilowane (ul. Kordeckiego 54)
Technikum Gastronomiczno - Hotelarskie nr 2 (ul. Majdańska 30/36)
Technikum Ekonomiczne nr 2 (ul. Szczawnicka 1)
Technikum Chemiczne nr 3 im. prof. Józefa Zawadzkiego (ul. Saska 78)
Technikum nr 12 (ul. Siennicka 15)
Technikum Łączności im. prof. dr. Janusza Groszkowskiego (al. Stanów Zjednoczonych 24)
Technikum Spożywczo - Gastronomiczne (ul. Komorska 17/23)
Prywatne Technikum Hotelarsko - Gastronomiczne (ul. Chodakowska 50)
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej (ul. Chodakowska 19/31)
Wyższa Szkoła Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki (ul. Chodakowska 50)
Wyższa Szkoła Nauk Społecznych im. ks. J. Majki (ul. Skaryszewska 12)
Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie (ul. Meksykańska 6)
Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie (ul. Paryska 27)

Obiekty sportowe:

Stadion Robotniczego Klubu Sportowego "Orzeł" (ul. Podsakrbińska 14)
Boisko Robotniczego Klubu Sportowego "Drukarz" (ul. Międzynarodowa 2)
Korty Tenisowe TKKF "Olszynka Grochowska" (ul. Osowska 15)
Basen "Wodnik" (ul. Bora-Komorowskiego 44)
Basen WOW "Wisła" (ul. Wał Miedzeszyński 401)
Przystań Yacht Club Polski (ul. Wał Miedzeszyński 375)
Tor Kolarski (ul. Podskarbińska 11) (nieczynny)
Stadion Dziesięciolecia (Rondo Waszyngtona) (zamknięty, przebudowany i przemianowany na Stadion Narodowy)

Stadion narodowy (Rondo Waszyngtona) (dawny Stadion Dziesięciolecia)

Ośrodki kultury i sztuki:

Biblioteka Publiczna Dzielnicy Praga Południe (ul. Meissnera 5)

Centralna Biblioteka Wojskowa (ul. Ostrobramska 109)

Doświadczalna Pracownia Litografii im. Pabla Picassa (ul. Obrońców 28/30)

Dzielnicowe Centrum Promocji Kultury (ul. Grochowska 274)

Klub Osiedlowy "Relax" (ul. Tarnowiecka 13)

Kino Cinema City (ul. Ostrobramska 75a)

Osiedlowy Dom Kultury "Kamionek" (ul. Kinowa 19)

Pedagogiczna Biblioteka Wojewodzka - filia (ul. Gocławska 4)

Studium Teatralne (ul. Lubelska 30/32)

Teatr Powszechny im. Zygmunta Hubnera w Warszawie (ul. Zamoyskiego 20)

Towarzystwo Śpiewacze na Saskiej Kępie (ul. Nobla 16)

Zakłady przemysłowe:

Przemysłowe Centrum Optyki (ul. Ostrobramska 75)

Radwar S.A (ul. Poligonowa 30)

Polskie Zakłady Optyczne w Warszawie (ul. Grochowska 316/320)

Warszawska Fabryka Sprzętu Spawalniczego PERUN (ul. Grochowska 282)

Siemens - Zakład Wytwórstwa Urządzeń Telefonicznych (ul. Żupnicza 15)

Cadbury - E.Wedel (ul. Zamoyskiego 28/30)

Szybka Kolej Miejska(ul. Mińska 25)

Koleje Mazowieckie (ul. Lubelska 1)

17. Herb Pragi

Herb Pragi nadany na mocy przywileju Króla Władysława IV jest używany do dziś, jako herb dawnej dzielnicy Praga i wspólny dla dzielnic Praga Północ i Praga Południe.

Herb Pragi jest jednym z najbardziej skomplikowanych herbów miejskich. Składają się na niego wizerunek Matki Boskiej z Dzieciątkiem spoczywającym na Domku Loretańskim, podtrzymywanym przez trzy anioły oraz w części drugiej, elementy związane z biskupem kamienieckim Michałem Działyńskim, właścicielem Pragi w 1648r. Są tu znaki herbowe rodziny

Działyńskich – herbu „Ogończyk” – zwrócona w górę srebrna strzała oparta na półpiersienu oraz znaki kapituły diecezji kamienieckiej – skrzyżowane dwa klucze i miecz. Znaki umieszczone na tarczy herbowej obejmuje wieniec laurowy symbol nadziei i zwycięstwa wiary w Chrystusa. Później dodano wieńczącą herb „corona muralis”. Całość w czerwono – złotej barwie.

18. Fortyfikacje napoleońskie

W roku 1806 z rozkazu cesarza Napoleona wznoszono forty mające na celu stworzenie systemu obronnego Warszawy oraz utrzymanie przeprawy przez Wisłę. Fortyfikacje budowano według planu szefa inżynierii gen. Chasloup, w ramach systemu obronnego obejmującego Modlin, Serock i Pragę. Fortyfikacje objęły przyczółek mostowy u zbiegu ul.

Bukowanej (obecnie ul. Okrzei) z Wisłą, skąd prowadził nowo zbudowany drewniany most łączący oba brzegi Wisły z wylotem na ul. Bednarską.

Praskie przedmieście, zostało przekształcone w twierdzę, wokół fortecznych wałów utworzono otwartą przestrzeń ostrzału – esplanadę. W tym celu wyburzono ok. 2/3 zabudowy Pragi, od Wisły do ul. Towarowej zniknęło ponad 200 domów mieszkalnych i 3 kościoły Bernardynów i Bernardynek oraz farę skaryszewską. Fortyfikacje Napoleońskie swoją największą rolę odegrały podczas inwazji austriackiej w 1809 roku. Od 1812 roku forty traciły na znaczeniu i stopniowo były likwidowane.

Kultura

1. Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Praga Południe m.st. Warszawy

Biblioteka dzisiaj...

Zapraszamy do korzystania z Biblioteki Publicznej w Dzielnicy Praga-Południe. Stanowimy medium, które dociera do blisko 41 tysięcy odbiorców. Prowadzimy działalność w zakresie udostępniania zbiorów oraz szeroko pojętą działalność edukacyjno-kulturalną.

Obecnie co piąty mieszkaniec dzielnicy jest naszym klientem!!!

Warto zauważyć, że 10 lat wcześniej zarejestrowanych czytelników było znacznie mniej - ponad 29 i pół tysiąca.

W 1992 roku, Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Praga-Południe m. st. Warszawy została zarejestrowana w „Rejestrze instytucji kultury” przez Wydział Kultury i Wychowania Fizycznego. Biblioteka działa na podstawie statutu nadanego Uchwałą Rady Miasta Stołecznego Warszawy z 2004 roku. Od 2008 roku Biblioteka współpracuje z "British Council".

W 2004 r. zaadoptowano na potrzeby Biblioteki Publicznej w Dzielnicy Praga Południe budynek przy ul. Meissnera 5.

Aktualnie sieć bibliotek publicznych w Dzielnicy tworzy 25 placówek:

- Czytelnia Naukowa
- Wypożyczalnia Książek Obcojęzycznych z Księgozbiorem British Council
- Wypożyczalnia Książki Mówionej
- 15 Wypożyczalni dla Dorosłych i Młodzieży
- 7 Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży
- Kawiarenka Internetowa.

Placówki są rozmieszczone na terenie Pragi Południe w dosyć dużym rozproszeniu, ale tak zorganizowanym, aby zapewnić łatwy dostęp do zbiorów i usług bibliotecznych. Filie Biblioteki działają podobnie, jednak każda ma trochę inny charakter, rodzaj zbiorów i zakres oferowanych usług.

Początki...

Tradycje biblioteczne na Pradze Południe sięgają roku 1860, kiedy Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności założyło pierwszą bibliotekę na Pradze.

Pierwszą bibliotekę publiczną powołaną w Dzielnicy była Wypożyczalnia-Czytelnia im. Adama Asnyka założona w 1923 r. Jej księgozbiór liczył ok. 5000 zbiorów.

Wcześniejsze przejawy działalności kulturalnej skutkowały dotkliwymi represjami ze strony zaborców. Dopiero sieć bibliotek publicznych powołanych w okresie międzywojennym zapoczątkowała powszechną tradycję czytelnictwa na Pradze. Podczas okupacji biblioteki prowadziły akcje tajnego wypożyczania książek oraz inne działania krzewiące czytelnictwo. Wojny nie przetrwała żadna z nich.

Lata powojenne

Po wojnie przystąpiono energicznie do odbudowy bibliotek publicznych w Warszawie.

W latach 1947-1958 na Pradze Południe działało już 17 samodzielnych placówek bibliotecznych, w tym czytelnia naukowa i biblioteki dla dzieci.

Lata 60. i 70. przyniosły dalszy rozwój sieci bibliotek. Powstało wówczas 8 wypożyczalni dla dorosłych i 5 bibliotek dziecięcych.

Odrobina statystyki

23% mieszkańców Pragi Południe korzysta z Biblioteki Publicznej.

W ubiegłym roku przybyło ponad 25 tysięcy książek i ponad 1100 pozycji będących zbiorami specjalnymi.

W 1999 roku księgozbiór Biblioteki Publicznej w Dzielnicy Praga Południe liczył ponad 394 tysiące woluminów, a pod koniec ubiegłego roku – około 600 tysięcy.

Działalność edukacyjno-kulturalna

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Praga Południe m. st. Warszawy prowadzi działalność w zakresie udostępniania zbiorów oraz szeroko pojętą działalność edukacyjno-kulturalną. Nasze inicjatywy koncentrują się wokół upowszechniania: malarstwa, literatury, historii, muzyki. Organizujemy wystawy artystyczne, spotkania autorskie, wykłady, koncerty, lekcje biblioteczne, a także kursy języka angielskiego i obsługi komputera dla dzieci i dorosłych. Podejmujemy inicjatywy w ramach akcji „Lato w mieście” i „Zima w mieście”.

Serdecznie zapraszamy do korzystania z Biblioteki Publicznej w Dzielnicy Praga-Południe – wstępując w jej progi, trafiamy do świata nieograniczonych możliwości! Przekraczamy granice naszej wyobraźni, umiejętności i pojmowania świata, a to wszystko dzięki książkom, które mają magiczną moc, moc, która pozwala nam zdobywać wiedzę o świecie i zagłębiać się w fascynujący świat bohaterów - niezwykłą odskocznnię od codzienności! Zapraszamy do miejsca, gdzie można miło spędzić czas, popracować w ciszy i spokoju, a także poznać interesujących ludzi! U nas każdy znajdzie coś dla siebie!

2. **Centrum Promocji Kultury w Dzielnicy Praga Południe**

Centrum Promocji Kultury Praga Południe jest samorządową instytucją kultury finansowaną z budżetu m. st. Warszawy. Istnieje już od 15 lat, ale na ul.

Podskarbińskiej 2 mieści się dopiero od ponad roku. To miejsce z klimatem i ambicjami. Niemal codziennie Centrum oferuje imprezę kulturalną organizowaną samodzielnie lub z partnerami zewnętrznymi, w siedzibie, w filii bądź w zaprzyjaźnionych miejscach na Pradze i w całej Warszawie! Mamy bogatą ofertę kulturalną dla osób w każdym wieku: dzieci, młodzieży, rodziców i dziadków. Na naszej scenie zobaczysz artystów znanych z telewizji, radia i prasy, a także młodych, zdolnych, obiecujących...

Organizujemy:

- koncerty
- spotkania autorskie
- promocje książek i płyt
- inscenizacje historyczne
- spektakle teatralne
- kabarety
- wieczory poezji
- imprezy rocznicowe i okazjonalne
- wykłady i prelekcje
- spotkania z ciekawymi postaciami świata kultury, nauki i polityki
- programy edukacyjno-kulturalne dla dzieci w formie zabawy, teatrzyków
- wernisaże
- plenery malarskie
- Uniwersytet Trzeciego Wieku

Imprezy kulturalne to nie wszystko. Oprócz tego w Centrum Promocji Kultury można brać udział w zajęciach, warsztatach artystycznych i konsultacjach prowadzonych przez uznanych w swych dziedzinach artystów. Uwieńczeniem etapu takich warsztatów są prezentacje przygotowanych programów na scenie CPK (w przypadku zajęć wokalnych, teatralnych, czy też tanecznych), a wernisaże prac lub kiermasze prac uczestników zajęć plastycznych.

Na ponad 2 tysiącach metrów powierzchni znajdują się m.in.: sala widowiskowa, kawiarnia, sala klubowa, sala taneczna, sala komputerowa, galeria, 3 pracownie plastyczne oraz sala prób.

3 . Teatr Powszechny im. Zygmunta Hubnera

Przed II wojną światową znajdował się w tym samym miejscu Kino-Teatr Popularny. Teatr Powszechny działa od 1944 r. otwarty z inicjatywy Jana Mrozińskiego jeszcze dalej pod nazwą Teatr Popularny, w 1945 r. dyrekcją teatru objął Eugeniusz Poreda. W pierwszych latach Teatr Powszechny był miejscem pracy dla wielu przedwojennych aktorów. Od początku grano największych twórców światowej literatury takich jak: Włodzimierza Perzyńskiego, Gabrielę Zapolską, Karola Dickensa czy Szekspira. W 1955 r., na jeden sezon, Teatr Powszechny objął Henryk Szletyński. Po nim dyrektorem był Tadeusz Kaźmierski, a kierownikiem artystycznym została Irena Babel. W końcu lat 50. rozpoczął się okres odnowy, przełomowa okazała się premiera spektaklu "Wojna i Pokój". Gwiazdą teatru był niewątpliwie Adam Hanuszkiewicz, który objął w 1963 r. dyrekcję sceny przy ulicy Zamoyskiego. W 1969 r. Adam Hanuszkiewicz został mianowany szefem Teatru Narodowego w Warszawie. Aktoży Powszechnego i Narodowego stworzyli jeden zespół. W 1975 r. dyrektorem teatru został Zygmunt Hübner, wybitny reżyser i aktor. Zygmunt Hübner skoncentrował wokół sceny najlepszych ówczesnie aktorów: Mariusza Benoit, Janusza Gajosa, czy Krystynę Jandę. W 1989 r. zmarł Zygmunt Hübner, a dyrektorem artystycznym Teatru Powszechnego został Andrzej Wajda, a od 1991 do 2007 r. dyrektorem naczelnym i artystycznym teatru był Krzysztof Rudziński, który z powodzeniem zastosował formułę teatru gwiazdorskiego. Od 2007 dyrektorem naczelnym i artystycznym jest reżyser Jan Buchwald.

Patron Teatru Powszechnego, Zygmunt Hübner (ur. 23 marca 1930 w Warszawie, zm. 12

stycznia 1989 w Warszawie), w 1974 rozpoczął pracę w Teatrze Powszechnym w Warszawie, z którym był związany aż do śmierci. Do 1977 pracował tam jako kierownik artystyczny, a od 1977 jako dyrektor naczelny i artystyczny. Dzięki swojemu talentowi artystycznemu i organizacyjnemu oraz współpracy z najwybitniejszymi indywidualnościami polskiego teatru powtórzył sukces z pracy w Starym Teatrze, czyniąc z Teatru Powszechnego jedną z najlepszych scen w kraju. Wyreżyserował tam wiele ważnych i cenionych spektakli, m.in. Lot nad kukułczym gniazdem Dale'a Wassermana wg powieści Kena Keseya (1977), Zemstę Aleksandra Fredry (1978), Spiskowców wg powieści W oczach Zachodu Josepha Conrada (1980), Iwonę, księżniczkę Burgunda Witolda Gombrowicza (1983), Garderobianego Ronalda Harwooda (1986) i Medeę Eurypidesa (1988). W kierowanym przez niego zespole aktorskim znaleźli się artyści współpracujący z nim wcześniej w Gdańsku i Krakowie: Mirosława Dubrawska, Anna Seniuk, Edmund Fetting, Kazimierz Kaczor, Władysław Kowalski, Franciszek Pieczka, Wojciech Pszoniak i Marek Walczewski oraz inny wybitni aktorzy: Krystyna Janda, Elżbieta Kępińska, Mariusz Benoit, Janusz Gajos, Leszek Herdegen, Piotr Machalica, Stanisław Zaczek czy Zbigniew Zapasiewicz. Z teatrem współpracowało wielu znakomitych reżyserów, wśród nich Kazimierz Kutz, Aleksander Bardini czy Piotr Cieślak, a także Andrzej Wajda, który w 1977 wystawił w Teatrze Powszechnym spektakl wg Rozmów z katem Kazimierza Moczarskiego, w którym Hübner grał rolę Moczarskiego.

W sezonie 2009/2010 Teatr Powszechny został gruntownie przebudowany.

Teatr Powszechny liczy 3 sceny:

Scena 300 - realizowane są na niej największe spektakle światowego i krajowego repertuaru.

Scena 200 - realizowane są na niej bardziej kameralne spektakle światowego i krajowego repertuaru

Scena 100 - realizowane są tu spektakle wymagające małych nakładów finansowych, głównie małoobsadowe sztuki współczesne.

Kontakt:

Teatr Powszechny im. Zygmunta Hübnera w Warszawie
ul. Jana Zamoyskiego 20, 03-801 Warszawa
tel. (+48 22) 818 00 01, 818 00 13
fax (+48 22) 818 00 46

Parki

1. Park Skaryszewski

Park Skaryszewski im. Ignacego Jana Paderewskiego jest zabytkowym parkiem krajobrazowym w Warszawie założonym w latach 1906-1922, położonym między Kamionkiem a Saską Kępą na powierzchni 55,5 ha.

Pod względem wielkości jest drugim po Łazienkach parkiem Warszawy.

Twórcą projektu parku był Franciszek Szanior (ur. 1853, zm. 1945), ogrodnik i planista ówczesny dyrektor ogrodów miejskich. Studiował w paryskiej Szkole Hodowli Drzew. W swoich pracach wzorował się na angielskich parkach krajobrazowych. Wraz z Edmundem Jankowskim założył w 1879 roku pierwsze polskie specjalistyczne czasopismo ogrodnicze "Ogrodnik Polski".

Budowę parku rozpoczęto od osuszania łąk skaryszewskich. Kolejnym etapem było

wykopanie dwóch stawów tzw. Stawu Kajakowego i Stawu Łabędziego wykorzystując przy tym wybraną ziemię do usypania wzniesień co korzystnie wpłynęło na monotonię praskich terenów. Wkrótce posadzono pierwsze drzewa. W efekcie końcowym powstał obiekt parkowy ze stawami, kaskadami, mostkami, roślinami, placem zabaw dla dzieci, kortem tenisowym oraz z bogatym programem sportowym. Pomimo zmieniających się osób kierujących pracami nad założeniem parku, dochowano wierności pierwotnemu projektowi Franciszka Szaniora. Całokształt wizerunku parku znakomicie świadczy o projektancie ukazując wyjątkowe wartości plastyczno - przestrzenne.

Okres świetności park przeżywał w latach 30. Szybkie i wygodne połączenie z lewobrzeżną warszawą dzięki mostowi Poniatowskiego sprawiło że warszawiacy chętnie i tłumnie odwiedzali park. W późniejszym okresie w latach II wojny światowej park podupadł, zostały zniszczone obiekty sportowe, mostki, przystanie i drzewostan. Obiekt jednak powrócił swym stanem do lat świetności w 1945 r., rozgrywając na jego terenie pierwszy mecz piłki nożnej.

W parku Skaryszewskim znajdują się wspaniałe rzeźby.

Najbardziej znaną i ustawioną jako pierwsza w 1927 r., jest „Tancerka” Stanisława Jackowskiego. Mierząca 165 cm wysokości i ważąca 235 kg zostaje ustawiona na cokole z czarnego marmuru na środku ogrodu różanego. Jej uroczystego odsłonięcia w dniu 6 sierpnia 1927 roku dokonał prezydent Warszawy Zygmunt Słomiński. Kolejną wspaniałą rzeźbą ustawioną w parku była "Kąpiąca się". Rzeźba wykonana przez Olę Niewską, została ustawiona na niewielkim wzniesieniu południowego brzegu Stawu Łabędziego. Mierzącą 178 cm i ważącą prawie 500 kg rzeźbę w dniu 28 września 1929 prezydent Warszawy - Zygmunt Słomiński uroczysto odsłonił. Kolejną parkową rzeźbę był „Rytm”. Wykonana przez Henryka Kunę zostaje umieszczona na wschodnim brzegu stawu Kajakowego. Jej odsłonięcia dokonał w dniu 7 grudnia 1929 również przez prezydenta Warszawy Zygmunta Słomińskiego

W 1981 roku parkowi przywrócono imię Ignacego Paderewskiego, a w 1988 roku przed wejściem do parku od strony ronda Waszyngtona odsłonięto pomnik jego patrona.

Park Skaryszewski to nie tylko drzewa w których cieniu można skryć się w lecie przed słońcem, to nie tylko urokliwe ścieżki po których można spacerować zapamiętane godzinami, to nie tylko jeziorka, których delikatny szum chociaż na chwilę pozwala zapomnieć, że jesteśmy w centrum miasta. .... Jak każde inne miejsce – Park Skaryszewski ma swoje historie i swoje wspomnienia . Te ważniejsze historyczne, ale i bardziej intymne, które przeżyli i zachowali w swojej pamięci spacerowicze. To wszystko składa się na duszę tego miejsca, duszę, która ciągle się tworzy i dla każdego przybiera trochę inny kształt, przez każdego jest odkrywana z innej strony.

Mapa i legenda parku LEGENDA

- 1.Korty tenisowe
- 2.Stadion sportowy
- 3.Przystanie
- 4.Ogród różany
- 5.Muszla koncertowa
- 6.Plac zabaw oraz cokół dla nieistniejącej rzeźby „Zdrój” J.Biernackiego
- 7.Popiersie I. J. Paderewskiego

8.Rzeźba „Rytm” H.Kuny (1929)
9.Rzeźba „Tancerka” St. Jackowskiego (1927)

10.Rzeźba „Kąpiąca się” O. Niewskiej (1929)

11. brak :)

12.Pomnik amerykańskiego polityka E. M. Housea

13.Pomnik Żołnierzy Radzieckich

14.Płyta pamięci Poległych Lotników Brytyjskich

15.Płyta pamięci Saperów Polskich Armii Krajowej

16.Płyta pamięci poległych w II wojnie światowej Sportowców-Akademików

17.Zabytkowa kapliczka wykonana przez architekta Janusza Alchimowicza

2.Park Polińskiego

W kwartale ulic Garwolińskiej, Szaserów, Kobielskiej i drogą wewnętrzną łączącą ul. Szaserów z ul. Prochową znajduje się park im. Józefa Polińskiego. Park oddany w roku 1962 powstał na miejscu dawnych ogródków działkowych, wcześniej nosił nazwę Park Szaserów, obecna nazwa nadana została w roku 2000.

W XIX w. znajdował się tutaj fort XI A Twierdzy Warszawa zwany „Grochów mały” którego ostatnie ślady zostały zatarte przy budowie okolicznych osiedli.

Teren parku znajduje się za kościołem pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła przy ul. Kobielskiej. Wśród obiektów na terenie parku znajdują się sztuczna górka, boisko piłkarskie (Orlik), plac zabaw, pomnik - obelisk Józefa Polińskiego przy ul. Szaserów, zaś po drugiej stronie ulicy Centralny Szpital Kliniczny Wojskowej Akademii Medycznej.

3. Park Obwodu Zgrupowania AK „Praga”

Umiejscowiony jest w kwadracie ulic: Grochowska, Podskarbińska, Kobielska, Weterynaryjna. Dawniej, do roku 1920, w tym miejscu wypasano bydło. Dopiero po II wojnie światowej stworzono tu skwer i nadano mu nazwę Hanki Sawickiej, którą przemianowano w 2005 roku na „Obwodu Zgrupowania AK Praga”.

W 2006 roku park poddano rewitalizacji, zmieniono i uregulowano roślinność, alejki wyłożono kostką, wybudowano dwa oddzielne place zabaw dla maluszków i starszych dzieci, boisko oraz miejsce do grillowania a także dużą fontannę. Duża ilość ławek ustawiona na terenie parku pozwala na relaks dla całych rodzin.

Opuszczone

Stadion Kolarski „Orzeł”

Przy ul. Podskarbińskiej przy skrzyżowaniu z ulicami Dwernickiego i Stanisławowską znajduje się tor kolarski, wraz ze stojącym tam budynkiem z 1939 r. W budynku znajdował się Ośrodek Wychowania Fizycznego. Budynek jest projektem znanego Polskiego architekta Macieja Nowickiego. Wszystko było by piękne gdyby nie to że i budynek i tor kolarski popadły w ruinę.

Tor kolarski RKS Orzeł został otwarty 6 maja 1972 przy ul. Podskarbińskiej 11. Na tamte czasy był najnowocześniejszym obiektem tego typu w całej Europie. Posiadał zaplecze

gastronomiczne, salony odnowy biologicznej, sale gimnastyczne, ambulatorium lekarskie. Projektantem toru kolarskiego był Janusz Antonii Kalbarczyk a budowa trwała 3 lata.

Tor kolarski kiedyś bardzo dobrze prosperujący, na którym odbywały się zawody dla sekcji kolarskich, przyciągające tłumy widzów, zapewniające formę spędzania czasu dla rodziców z dziećmi... teraz jest istnym składowiskiem zarastającej wszystko trawy, krzaków rosnących gdzie tylko mogą, wykruszonego betonu z dawnej trasy dla kolarzy, i setek kilogramów potłuczonego szkła. Obrazu smutku dopełniają kikuty latarni które nie posiadają już kloszy.

Niszczeje także wspomniany budynek Ośrodka Wychowania Fizycznego, w którym wcześniej swoje miejsce miały sekcje judo, aikido, oraz inne formy zainteresowań dla dzieci i młodzieży, była tam też kawiarnia... Niestety teraz budynek wygląda jak by ktoś w nim zdetonował bombę, nie ma w nim już nic poza zdewastowanymi przez wandalę wnętrzami, powbijanymi szybami w oknach.

Najsmutniejsze jest to że całość wygląda jak by komuś zależało na tym aby i tor i budynek znalazły się i pozostały w takim stanie jak obecnie do czasu aż znajdzie się ktoś kto by wykupił ten teren zorał wszystko i postawił tam kolejne "osiedle mieszkaniowe" na wzór bloków na miejscu zburzonych zakładów "Cora".

Tor kolarski Or...

Tor kolarski Or...

Czy wiesz, że:

- Budynek Ośrodka Wychowania Fizycznego posiada podziemne przejście na płytę stadionu.
- Budynek wraz z Torem Kolarskim zagrały rolę Klubu Sportowego "Tęcza" w filmie "Miś" Stanisława Barei.
- Tor kolarski pojawia się w scenach filmu "[D.I.L.](#)" Konrada Niewolskiego

Filmy z akcją dziejącą się na Pradze Południe

1. Film „D.I.L.”

Akcja filmu Konrada Niewolskiego rozpoczyna się gdy Darek Krycki (Sławomir Federowicz) w bocznej uliczce odbiera "towar" od Krugera (Marek Jakus), lokalnego mafiosa. Chwilę później Darek jadący swoim Polonezem Truckiem zostaje zatrzymany przez policję. Chwilowa, rutynowa kontrola, Darek wsiada do samochodu i stwierdza brak paczki z "towarem". Oznacza to dla niego kłopoty. Postanawia prosić o pomoc swoich przyjaciół Irę (Grzegorz Kowalczyk) i Lukadę (Andrzej Deskur). Chłopaki spotykają się na stadionie na którym trenowali gdy byli młodszy. Przyjaciele postanawiają pomóc Darkowi. Okazuje się jednak że w tym biznesie nie ma miejsca na przyjaźnie i sentymenty.

Akcja filmu D.I.L. toczy się na Pradze Południe. Bloki na Przyczółku Grochowskim, stadion na którym spotykają się Darek, Ira i Lukado to Orzeł kolarski, dzieciaki kupują susz na tyłach Szkoły Podstawowej nr 54 przy Siennickiej (hala sportowa istniała tam dopiero na planach), sklep matki Darka o ile się nie mylę (tak naprawdę do końca pewien nie jestem) usytuowany przy ul. Mińskiej, naprzeciw bazaru Rogatki.

D.I.L. jest produkcją offową. Akcja troszkę podkoloryzowana, ale właśnie to jest najfajniejsze w filmach Konrada Niewolskiego.

2. Film „Cześć Tereska”

Film jest historią młodej dziewczyny, mieszkającej w jednym z warszawskich blokowisk.

Tereskę wychowują ledwo wiążący koniec z końcem rodzice. Jest ona grzecznym dzieckiem, nie sprawia problemów wychowawczych dopóki nie wchodzi w wiek dojrzewania, wtedy to pozbawiona wzorców, wsparcia od rodziców wpada w towarzystwo "błokersów", zaczyna palić papierosy, pić alkohol, kraść, kłamać. Powoli całkowicie traci kontakt ze swoimi rodzicami. Jej szanse na wyrwanie się z blokowiska spadają do zera. To wszystko doprowadza ją do tragedii.

Akcja filmu toczy się w blokach przy ul. Łukowskiej oraz w okolicach terenów przemysłowych przy Ostrobramskiej.

Obsada:

Aleksandra Gietner jako Tereska
Karolina Sobczak jako Renata
Zbigniew Zamachowski jako dozorca Edzio
Małgorzata Rożniatowska jako matka Tereski
Krzysztof Kiersznowski jako ojciec Tereski
Violetta Arlak jako pani Jola, nauczycielka
Elżbieta Kijowska jako dyrektorka szkoły
Sławomir Orzechowski jako Mieciu Kucharski

Andrzej Szopa jako kierownik chóru
Arkadiusz Nader jako policjant na komisariacie
Andrzej Chudy jako policjant
Janusz Hamerszmit jako śledczy przesłuchujący Tereskę
Michał Górski jako młody Kucharski

Ulice

1. Generała Tadeusza Bora Komorowskiego

Ulica gen. Tadeusza Bora Komorowskiego swoją nazwę wzięła od dowódcy Armii Krajowej, jedna z głównych ulic Gocławia, swój początek ma przy zjazdach z Trasy Siekierkowskiej na Gocławiu a kończy się na skrzyżowaniu z ul. Afrykańską, gdzie przechodzi w ul. Egipską na Saskiej Kępie. Wcześniejsza nazwa to ul. Aleksandra Zawadzkiego. Na odcinku od Trasy Siekierkowskiej do ul. Fieldorfa wyznaczona jest ścieżka rowerowa, która na skrzyżowaniu skręca i biegnie ulicą Fieldorfa do ul. Wał Miedzeszyński.

W 2006 roku ul. Bora Komorowskiego na odcinku od ul. Umińskiego i Jugosłowiańskiej do Fieldorfa została przebudowana. Przebudowa objęła przyległe parkingi i drogę manewrową. Poszerzono jezdnię która zyskała po dwa pasy ruchu w każdą stronę, oraz ścieżkę rowerową i głębokie zatoczki przystankowe. W trakcie tej modernizacji przebudowano również znajdująca się przy Bora Komorowskiego pętlę Autobusową.

Z ul. Bora Komorowskiego jest dobre połączenie komunikacją miejską z pobliskimi i odległymi częściami Warszawy.

Zatrzymują się tutaj autobusy:

111, 117, 123, 147, 148, 151, 411, 507, 509, N02, N22, N72, E-5.

Czy wiesz że

- Zanim wybudowano Trasę Siekierkowską, ul Tadeusza Bora Komorowskiego kończyła się w polu, w dosłownym tego słowa znaczeniu. Po drugiej stronie kanałku były pola uprawne z posadzonymi kartoflami a na łące obok pały się krowy.

2. 21 Pułku Piechoty Dzieci Warszawy

Ulica 21 Pułku Piechoty Warszawy to najdłuższa ulica Gocławia ale tylko z nazwy, stoi przy niej 4 bloki. Położona w Grochowskiej kolonii Jantar w pobliżu dawnych hangarów lotniczych usytuowanych przy ul. Wał Miedzeszyński. Dostaniemy się do niej od ulicy Witoszyńskiego oraz Meissnera.

W roku 2007 została poszerzona o zatoczki parkingowe, tak aby była dostosowana do realów XXI wieku. Wymieniono również nawierzchnię z asfaltowej na kostkę Bauma.

Czy wiesz, że:

- o Cztery bloki stojące przy ulicy 21 Pułku Piechoty Dzieci Warszawy są swoimi "lustrzanymi" odbiciami.

3. Bliska

Ulica Bliska w Warszawie - jedna z ulic warszawskiego osiedla Kamionek, biegnąca od ul. Grochowskiej do ul. Lubelskiej. Ulica Bliska jest jedną z pierwotnych dróg do wsi Kamion, istniejącej od XIII wieku. Do Warszawy przyłączono ją wraz z Kamionkiem w roku 1889. Po tym okresie przekształcono ją w ulicę, uregulowano, i począwszy od roku 1930 zabudowano kamienicami o przeciętnym standardzie. W okresie powojennym ulica Bliska została przecięta na dwie części grupą wysokich bloków mieszkalnych.

4. Aleja Waszyngtona

Aleja biegnąca od Ronda Waszyngtona przy zbiegu Al. Poniatowskiego i Zielenieckiej do ul. Grochowskiej, stanowi wraz z Al. Poniatowskiego jedną z ważniejszych arterii komunikacyjnych Pragi łącząc śródmieście Warszawy przez most Poniatowskiego z Grochowską, będącą arterią wylotową. Na początku XX wieku biegła tu droga, od drogi a obecnie ulicy Saskiej, wzdłuż założonego w 1910 roku parku Skaryszewskiego, aby za nim skręcić na północ w kierunku Grochowskiej w pobliżu ulic Stanisława Augusta i Weterynaryjnej. W związku z rozplanowaniem sieci ulic Saskiej Kępy z ok. 1926 roku zaprojektowano przedłużenie Al. Poniatowskiego prosto do Grochowskiej. Na osi Alei, na początku parku przy Al. Zielenieckiej i na końcu Międzynarodowej, zaprojektowano rondo; zrealizowano rondo Waszyngtona oraz drugie u zbiegu Alei z Grochowską i Wiatraczną. Przeprowadzenie Alei realizowano stopniowo od ok. 1928 do 1939 roku nie kończąc jej całkowicie. Związane to było ze znacznymi pracami ziemnymi, bowiem większa część ulicy na długości ok. 1700 m biegnie na wale usypanym wśród podmokłych łąk. Do 1934 roku aleja nosiła nazwę Al. Poniatowskiego. Ok. 1935 roku otrzymała nazwę Al. Waszyngtona ku czci bohatera Stanów Zjednoczonych Ameryki. Zabudowana została w ostatnich latach przed wojną na dwóch skrajnych, suchszych i wyżej położonych odcinkach. Pierwszy - między Rondem i ulicą Międzynarodową po stronie parzystej, naprzeciw parku Skaryszewskiego. Drugi - między ul. Międzyborską i Grochowską po obu stronach. Była to zabudowa luźna, przeważnie trzypiętrowymi domami mieszkalnymi. Na wybrukowanej tylko w połowie szerokości Alei ok. 1938 roku położono wydzielone tory tramwajowe. Po obu stronach niezabudowanego odcinka środkowego, między Międzynarodową i Międzyborską, ciągnęły się łąki sięgające po stronie nieparzystej, północnej do ul. Stanisława Augusta, a po południowej parzystej na znacznie większych obszarach aż do Wisły. Były to tereny zalewowe dawnego koryta Wisły, przez które przechodził kanał uchodzący do jeziora Kamionkowskiego. Kanał ten

przecinał Aleje na wschód od Międzynarodowej, nad nim wybudowano most. Między kanałem i parkiem Skaryszewskim założono plantację łożyny. Na łąkach między kanałem a ul. Rozłucką założono ogródki działkowe.

Po wojnie Al. Waszyngtona zmieniła zasadniczo swoją postać: po 1950 roku poszerzono ją w dwójnasób, przebudowano tory tramwajowe, zerwano przedwojenną nawierzchnię z półbruczku i położono beton i asfalt. W latach 1954 – 56 nastąpiła intensywne zabudowa, przeważnie wysokimi domami mieszkalnymi osiedli Saska Kępa i Grochów II, kontynuowana w latach 1961 i 1962. W 1962 roku przy Rondzie wybudowano wieżowiec. Rondo Waszyngtona zostało przebudowane: tory tramwajowe przełożono, a ruch samochodowy zorganizowano bezkolizyjnie

5. Aleja Stanów Zjednoczonych

Aleja Stanów Zjednoczonych znajduje się w Warszawie, na Pradze Południe. W większości stanowi odcinek Trasy Łazienkowskiej - jest dwujezdniowa, rozdzielona pasem zieleni, z trzema pasami ruchu w każdym kierunku. Na znacznym odcinku posiada wytyczoną ścieżkę rowerową.

Aleja ma swój początek na Saskiej Kępie, zasadniczo przy skrzyżowaniu z ulicami Bajońską i Wąchocką a kończy się bezpośrednio przy Rondzie Wiatraczna. Po drodze krzyżuje się z ulicami: Paryską, Wandy i Raperswilską; następnie zrównuje się poziomem z Trasą Łazienkowską, mniej więcej na wysokości ulicy Saskiej, którą to ulicę przecina pod wiaduktem. W dalszym przebiegu, aleja Stanów Zjednoczonych, krzyżuje się z ulicą Afrykańską oraz Międzynarodową aby następnie przebiec pomiędzy ogródkami działkowymi, minąć kanałek kamionkowski (wystawowy) wpadający do jeziora Gocławskiego i osiągnąć skrzyżowanie z ulicami Ostrobramską i Kinową (Przyczółek Grochowski). Następnie odbija w lewo i w dalszym przebiegu krzyżuje się z ulicami Międzyborską, Grenadierów, Stocką i Garibaldiiego aby ostatecznie osiągnąć Rondo Wiatraczna na Grochowie.

W otoczeniu:

- Blue Point - biurowiec przy skrzyżowaniu z Grenadierów
- Parafia Matki Bożej Królowej Polskich Męczenników
- Zakłady "PZL-Warszawa II"
- Zespół Szkół Łączności, im. prof. Janusza Groszkowskiego

